

nozeK

MOZEK

Vydává Sci-fi klub Domu kultury ROH

v Jihlavě

M Ö B I U S 2 0 6 1

Číslo 7

O b s a h :

John Gordon: FAIR PLAY JE NEJLEPŠÍ POLITIKA	2
Mack Reynolds: KATALYZÁTOR	10
P. Čudinov: OD DINOSAURŮ K VELIKÉMU OKRUHU	15
Jindřich Smékal: POTÍŽE ZAČÍNÁJÍCÍHO PŘEKLADATELE	18
Ondřej Neff: PROBLEMATIKA TVORBY VĚDECKOFANTASTICKÉ LITERATURY	22

JG^{NO}_{ORD}

Fair play je NEJlepší Politika

Tagobar Larnimiskulus Verf, Borgax Fenigvisnoku. To bylo plné jméno a titul a on na ně byl hrdý. Titul znamenal příbližně toto: Vrochní šerif a admirál Fenigvisnoku. Fenigvisnok byla bohatá a významná planeta v Delaském impériu. Na dokumentech titul a jméno vypadaly úctyhodně a dokumentů se muselo podepisovat mnoho.

Sám Tagobar byl skvělým exemplářem své rasy, stělesněním síly a hrdosti. Stejně jako pozemské želvy měl vnitřní a vnější kosturu, ale to bylo tak všechno, čím želvu připomínal. Byl podobný člověku, tak něco mezi středověkým rytířem v brnění a urostlým ragbyistou v chráničích. Měl barvu dobře uvařeného raka, která na kloubech vnější kostry přecházela do temně purpurové. Oděv tvořila pouze krátká sukýnka, vyšívaná podivnými vzory a posetá blyštivými malými kameny. Emblem jeho hodnosti byl zlatě vygravírován na předním i zadním pancíři, aby ho bylo poznat při příchodu i odchodu.

Byl velice působivý, když nebereme v úvahu, že byl vysoký pouze pět stop a dva palce (164,5 cm - pozn. M.F.).

Coby velitel vlastního hvězdoletu "Verf" byl pověřen vyhledávat a zkoumat planety, které by se hodily pro kolonizaci. Věnoval se tomu horlivě už dlouhá léta, přesně podle Všeobecné Instrukce, jak bylo povinností dobrého velitele.

A stálo to za to. Zatím našel několik slušných planet, ale tato z nich byla nejpríhodnější.

Při pohledu na velkou obrazovku si spokojeně zamnul rukama. Jeho loď se plavně vznášela na orbitě nad nově objevenou planetou a obrazovka ukazovala prostor pod ní. Ani jedna loď Delanů ještě v této části Galaxie nebyla a tak bylo rychlé objevení vhodné planety příjemným překvapením.

"Skvělá planeta!" řekl. "Úchvatná planeta! Podívejte se na tu zelen! A ta modrá barva moří!"

Otočil se k poručíku Pelkvešovi: "Co myslíš? Cožpak to není kouzelné?"

"Jistě, kouzelné, Vaše Velkoleposti!" odpověděl Pelkveš. "Dostanete za ni jistě další vyznamenání."

Tagobar začal o čemsi mluvit, ale neočekávaně se zarazil. Jeho ruce trhly řídícími pákami a dotkly se přepínačů; mohutné motory lodi zařvaly. Když se loď zavěsila nad relativně nehybnou planetou, obraz na zvětšující obrazovce se ustálil. Tagobar změnil zvětšení a obraz začal růst.

"Tak!" řekl velitel. "Pelkveši, co to má znamenat?" Byla to čistě řečnická otázka. Obraz byl rušen kolísajícími proudy v atmosféře silné něco přes dvě stě mil a kmital; bylo však nutno mít za to, že jde o jakési město. Tak to poručík Pelkveš také řekl.

"K sakru!" zavrčel velitel. "Obsazená planeta. Města staví pouze rozumné bytosti."

"To je známo," souhlasil poručík.

Ani jeden z nich nevěděl, co dělat.

Pouze několikrát za svoji dlouhou historii Delané objevili rozumné bytosti, ale pod vládou Impéria postupně vymřely. Ostatně ani jedna z těchto ras nebyla zcela inteligentní.

"Budeme se muset dotázat Všeobecné Instrukce," prohlásil konečně Tagobar. Přešel ke druhé obrazovce, zapnul ji a začal vytukávat číselný kód.

Hluboko v útrobách lodi se pomalu probouzela k životu Všeobecná Instrukce. V její rozlehlé paměti se tajilo deset tisíc let nahromaděných a uspořádaných faktů, deset tisíc let pokusů Impéria, deset tisíc let odpovědí na každou otázku. Byla víc než pouhou encyklopedií - byla životním vzorem.

Robot podle nejpřísnějších pravidel logiky prozkoumal svoji paměť, dokud nenašel odpověď na Tagobarovu otázku; potom na obrazovce napsal řešení.

"Hm," pronesl Tagobar. "Ano. Všeobecná Instrukce 333 953 216 A, hlava MMCMX IX, § 402. Po objevení normálního nebo částečně

normálního života sebrat ke zkoumání náhodný vzorek. Vyhnout se jiným kontaktům, dokud vzorek nebude prozkoumán pod vedením Hlavního psychologa podle Psychologického Rozkazu 659 - B, část 888 077 d/. Výsledky předat Všeobecné Instrukci. Jestliže k nechtěnému kontaktu již došlo, zachovat se podle Všeobecné Instrukce 472 - 678 - R - S, hlava MMMCCX, § 553. Vyberte si z následujících příkladů...

Dočetl Všeobecnou Instrukci a potom se otočil k poručíkovi: "Pelkveši, připravte pomocný člun, sebereme vzorek. Uvědomíme psychologa Zendoplita, aby se připravil."

+++

Ed Magruder zhluboka vdechnul jarní vzduch a zavřel oči. Vzduch byl svěží, prosycený kořeněnými aromatickými a šťavnatými vůněmi. Byly cizí, ale čímsi blízké - bližší než pozemské.

Ed byl vysoký a hubený, tmavovlasý a měl vlhké hnědé oči, které se třpytily skrývaným smíchem.

Otevřel oči. Město ještě nespalo, ale rychle se stmívalo. Ed měl rád své večerní procházky, ale flákat se v polích bylo na Nové Havaji nebezpečné, zvláště nyní. Byli tu malí noční tvorové, kteří poletovali ve vzduchu a hryzali bez varování. Vyskytovali se tu i mnohem větší dravci. Zamířil si to zpět do Nového Hila, městečka postaveného tam, kde na této planetě poprvé přistáli lidé.

Magruder byl biolog. Během posledních deseti let poznal půl tuctu světů, sbíral vzorky, pečlivě je pitval a výsledky zanášel do deníků. Měl mnoho předchůdců, počínajíc samotným Carlem Linné, ale nikdo z nich nevěděl, co jim chybí. V jejich uspořádání existoval pouze jeden typ života - ten pozemský. A veškerý pozemský život je ve svém celku sourodý. Ze všech planet, které poznal, se mu Nová Havaj líbila nejvíc. Mimo Země to byla jediná planeta, kde se mohl člověk procházet bez všelijakých ochranných obleků - alespoň jediná z těch, které dosud byly objeveny.

Ed nad hlavou zaslechl slabé zasvištění a podíval se nad sebe. Na noční tvory bylo ještě brzo.

Vtom uviděl, že to vůbec není nový tvor, že je to jakási koule, patrně z kovu a ...

Na povrchu koule vzplanula jakási zele-
ná záře a Ed Magruder už nic neviděl.

+++

Tagobar Verf se bezstarostně díval jak poručík Pelkveš přenáší bezvládný vzorek do oddělení biologického výzkumu. Vzorek vypadal podivně - byla to parodie na tvora s měkkou kůží, co si na způsob slimáka. Byl bledý, růžově snědý, na hlavě i jinde měl husté třásně podobné plísni.

Biologové převzali vzorek a začali na něm pracovat. Vzáli si vzorky kůže, trochu krve a připojili elektrické přístroje k míše a nervům.

Hlavní biolog Zendoplit stál vedle velitele a pozoroval průběh zkoumání.

Pro biology to byla Standartní Procedura; dělali svoji práci stejně jako s jakýmkoliv jinými vzorky, které dosud dostali. Ale Zendoplit měl před sebou práci, kterou zatím dělat nemusel. Měl pracovat s mozem inteligentní bytosti.

Neměl z toho strach: v Příručce bylo zapsáno vše. Každá podrobnost Standartní Procedury. Nebylo se čeho bát.

Stejně jako u všech předchozích vzorků musel Zendoplit rozšifrovat základní Schéma Reakcí. Jakýkoliv organismus je schopen reagovat sice obrovským, ale přece jen omezeným množstvím způsobů. Tyto způsoby se daly spojit do Základního Schématu a potom zadat úkol, který se podle tohoto schématu nedá vyřešit. Je to velmi jednoduché a celé je to zapsáno v Příručce.

Tagobar se otočil k Zendoplitovi: "Skutečně si myslíte, že je schopen naučit se naší řeči?"

"Jejím základům, Vaše Velkoleposti," odpověděl. "Náš jazyk je koneckonců příliš složitý. Pokusíme se ho poučit o celkové struktuře jazyka, ale domnívám se, že by se mohl naučit větší část. Náš jazyk je založen na logice, stejně jako duševní pochody. Někteří z nižších živočichů jsou schopni osvojit si základy logiky, ale většina ji nepochopí."

"Dobře, uděláme, co budeme moci. Sám ho vyslechnu."

Zendoplit se podívil.

"Vaše Velkoleposti, vždyť všechny otázky jsou podrobně sepsány v Příručce!"

Tagobar Verf se zamračil: "Umím číst

stejně dobře jako vy, Zendoplite. Ale protože toto je první vzorek polointeligentního života získaný za posledních tisíc let, myslím, že výslech musí provést sám velitel."

"Jak si přejete, Vaše Velkoleposti," souhlasil Psycholog.

Jakmile psychologové skončili zkoumání Eda Magruderera, přemístili jej do Jazykového Bunkru. Na oči mu nasadili světelné projektor zaostřené na jeho sítnici, do uší mu vsunuli akustické zařízení, všude po těle mu připevnili různé elektrody, na lebku mu nasadili jemnou drátěnou síťku. Potom mu vstříknuli do krve speciální sérum. Vše bylo provedeno přesně a bez závad. Potom Bunkr zavřeli a zapnuli spínač.

Magruder smutně pochopil, že vyplouvá odkudsi z temnoty. Uviděl podivné bytosti, které se podobaly humrům a pohybovaly se okolo něj a šeptaly mu do uší jakési žbluňkové zvuky.

Postupně to pochopil. Učili ho asociacím mezi zvuky, předměty a ději.

+++

Ed Magruder seděl v maličké místnůstce, asi tak čtyřikrát šest stop. Byl nahý jako červ a skrz průhlednou stěnu viděl šestici cizinců, které v poslední době vídal tak často.

Neměl ani nejmenší ponětí, jak dlouho jej učili svému jazyku; všechno vnímal jako v mlze.

"No co," pomyslel si, "už jsem nasbíral mnoho skvělých vzorků, tak teď jsem se jím stal sám." Vzpomněl si, jak se svými vzorky zacházel a lehce se otfásl.

No dobrá, odchytili ho. Nezbyvá než ukázat jim, jak si má vést: zatnout zuby, hlavu zpřímá a tak vůbec.

Jedna z bytostí přistoupila k panelu s různými tlačítky a jedno z nich stiskla. Magruder teď mohl slyšet to, co bylo řečeno v místnosti za průzračnou stěnou.

Tagobar Verf se podíval na vzorek a po něm na lístek s otázkami, který držel v ruce.

"Naši psychologové vás naučili našemu jazyku. Je to tak?" zeptal se chladně.

Vzorek zakýval hlavou nahoru a dolů.
"Ano. A považují to za donucování."

"Velmi dobře. Jsem povinen položit vám několik otázek. Budete na ně odpovídat pravdivě."

"Jasně," řekl Magruder přívětivě. "Dejte se do toho!"

"Můžeme poznat, kdy lžete," pokračoval Tagobar. "Běda vám, budete-li lhát. Takže: jak se jmenujete?"

"Theofilus K. Hasnenpfeffer," pronesl Magruder úlisně.

Zendoplit se podíval na chvějící se ručičku a spěšně zavrtěl hlavou.

"To je lež," řekl Tagobar.

Vzorek přisvědčil.

"Správně. Máte dobrou mašinku."

"Dobře že uznáváte vysokou kvalitu našich přístrojů," řekl zamračeně Tagobar.

"Tak jak se tedy jmenujete?"

"Edwin Peter Saint-John Magruder."

Psycholog Zendoplit se podíval na ručičku a přikývnul.

"Výborně!" řekl Tagobar. "Takže, Edwine..."

"Ed bude stačit," řekl Magruder.

"Tagobar se podivil: "Proč - stačit?"

"Abyste mi tak říkal."

Tagobar se otočil a podíval se na psychologa. Potom cosi zahuhlal. Zendoplit mu také odpověděl zahuhláním. Tagobar se otočil zpět k Edovi.

"Jmenujete se Ed?"

"Přesně řečeno ne," odpověděl Magruder.

"Tak proč bychom vám měli říkat Ed?"

"A proč ne? Ostatní mi tak říkají," odpověděl Magruder.

Tagobar se opět poradil se Zendoplitem a potom řekl: "K této otázce se vrátíme později... Takže... ehm... Ede, jak se jmenuje vaše rodná planeta?"

"Země."

"Dobrá. A jak se nazývá vaše rasa?"

"Homo sapiens."

"A co to znamená, jestli to vůbec něco znamená?"

Magruder se zamyslel. "To je prostě název," řekl.

Střelka se zachvěla.

"Zase lež," řekl Tagobar.

Magruder se usmál. "Prostě jsem si to ověřoval, Je to strojek jak se patří!"

Po Tagobarově šíji a ramenou se přelila vlna bledě měděné barvy. Zbrunátněl vstěky.

"To už jste nám jednou řekl," připomněl zlověstně.

"Vím. Tak dobrá, když to chcete vědět, Homo sapiens znamená člověk rozumný."

Ve skutečnosti neřekl "člověk rozumný";

v jazyce Delanů neexistoval přesný ekvivalent a Magruder udělal vše co mohl, aby jej zdůraznil. Ve zpětném překladu do angličtiny by to znělo přibližně jako "bylost s velkou silou mysli".

Jak to Tagobar uslyšel, oči se mu doširoka rozevřely a otočil se k Zendoplitovi. Psycholog rozhodil svoje loueskáčkovité ruce: střelka se nepohnula.

"Zdá se, že o sobě máte velké mínění," pronesl Tagobar k Magruderovi.

"Snad," řekl Magruder.

Tagobar pokrčil rameny, podíval se na svůj lístek a výslech pokračoval. Některé otázky Magruderovi připadaly být nesmyslné, jiné byly zjevně součástí psychologické prověrky.

Jedno však bylo jasné: detektor lži byl maximalista. Když Magruder mluvil čistou pravdu, ručička se nahýbala, ale stačilo jen trošku zalhat, aby vyletěla na doraz.

Několik prvních lží Magruderovi prošlo, až konečně Tagobar pronesl: "Už jste se nahal dost, Ede."

Stisknul knoflík a na Eda se vrhla vlna bolesti. Když přešla, Magruder ucítil, že jeho svaly se zažíva změnilly v uzly, že zuby a pěsti má zatnuté a po tvářích mu tečou slzy. Potom ho zachvátila nezadržitelná nevolnost a zvracení.

Tagobar Verf se s odporem odvrátil.

"Odnesete ho do kabiny a uklidíte tu. Nepoškodilo jej to?"

Zendoplit se podíval na své přístroje: "Myslím, že ne, Vaše Velkoleposti. Je to pravděpodobně lehký šok, toť vše. A při příštím výslechu jej stejně musíme vyzkoušet. Potom to poznáme určitě."

+++

Magruder seděl na kraji jakési police, která mohla sloužit jako nízký stolek nebo vysoká postel. Nebylo to pohodlné sezení, ale nic jiného v kabině nebylo; podlaha byla ještě tvrdší.

Přenesli ho sem už před několika hodinami, ale stále ještě se nemohl vzpamatovat. Ta hnusná mašina způsobovala bolest! Zatnul pěsti, stále ještě pociťoval stahy v břiše...

Vtom pochopil, že křeč není způsobena strojem, od toho už byl odpojen.

Křečovitě napětí bylo způsobeno podivnou ledově chladnou zuřivostí.

Na okamžik se nad tím zamyslel a potom se rozchechtal. Vždyť tu sedí jako blbec a bojí se tak, až se dohání k bolesti. A z toho ani on, ani kolonie nemají žádný užitek.

Bylo jasné, že cizinci mírně řečeno nemají žádné dobré úmysly. Kolonie Nové Hilo byla obydlena šesti sty lidmi, jedinou skupinou na Nové Havaji, když se nepočítá těch několik průzkumných skupin. Jestli se tahle loď pokusí zmocnit planety, kolonisté proti tomu nemohou udělat ani ťuk. A co kdyby cizinci vypátrali Zemi? Neměl představu, jak je loď vyzbrojena, ani jak je velká, ale jak vidno, místa je v ní dost.

Věděl, že vše závisí jen na něm. Musí něco udělat. Ale co? Dá se utéci z kabiny a přepadnout loď?

Volovina! Nahý člověk v prázdné kabině je bezmocný. Tak co teď?

Magruder si lehnul a dlouho nad tím dumal. Potom se ve dveřích pootevřela špehyrka a za průhledným čtvercem se objevil červeno-fialový obličej.

"Jste určitě hladový," pronesl triumfálně. "Analýza procesů vašeho organismu ukázala, jakou stravu potřebujete. Hned ji dostanete."

Z výklenku ve stěně se vysunul pořádný džbán, okolo kterého se šířilo podivné aroma. Magruder vzal džbán a podíval se do něj. Byl v něm žlutavě šedý poloprůhledný roztok, podobný řídké chlebové polévce. Strčil do něj prst a olíznul ho jazykem. Byl bez chuti.

Mohl se domnívat, že obsahuje dvě desítky různých aminokyselin, asi tučt vitamínů, přehráli cukrů a několik procent jiných látek. Něco na způsob pseudo protoplasmatické polévky: vysoce vybilancovaná potrava.

Zamyslel se nad tím, jestli v ní není něco škodlivého, ale domníval se, že pravděpodobně ne. Jestli jej cizinci zatouží otrávit, nemusí se uchýlovat ke lsti. Kromě toho je to nejspíš ta samá břečka, kterou ho krmili během jazykového kursu.

Sám sobě si namlouval, že je to hovězí polévka a do dna to vypil. Když se ztratí pocit hladu, možná mu to bude líp myslet. Ukázalo se, že to tak opravdu je.

+++

Za necelou hodinu jej opět odvedli do místnosti k výslechu. Tentokrát si řekl, že

nedopustí, aby Tagobar stiskl tlačítko.

Usuzoval takto: "Může se mi hodit obelhat někoho i v budoucnosti, jestli se odtud někdy dostanu. Nepotřebuji získat proti lži podmíněný reflex."

Soudě podle toho, jakou bolest mu způsobil stroj, věděl, že by po několika takových úderech mohl nabýt podmíněný reflex.

Měl plán. Velice matný a pružný plán. Musí prostě akceptovat to, co přijde, spoléhat se na štěstí a doufat v lepší příští.

Usednul do křesla a čekal, až stěna zprůzrační.

Myslel si, že bude mít příležitost utěci, až jej povedou z kabiny k výsledku, ale cítil, že se nemůže vypořádat s šesti opancéřovanými cizinci najednou. Nevěřil, že by vyřídil byť i jen jednoho. Cožpak se můžete pustit do křížku se soupeřem, jehož nervový systém vůbec neznáte a jehož tělo připomíná pancéř parního kotle?

Stěna zprůsvitněla. Za ní stál cizinec. Magruderu zajímalo, je-li to ten samý, který se jej vyptával už předtím. Když si prohlédl vzor na jeho pancíři, domníval se, že je to on.

Opřel se v křesle, založil si ruce na prsou a záposlouchal se do první otázky.

+++

Tagobar Verf byl velice zaneprázdněn. Pečlivě předal psychologické údaje do Všeobecné Instrukce, potom je ověřili psychologové podle Příručky. Výsledky ověřování se mu vůbec nelíbily.

Všeobecná Instrukce pravila: "Rasa tohoto typu se v Galaxii nikdy nevyskytla. V tomto případě je velitel povinen provést kladně Všeobecnou Instrukci 234 511 006 d/, hlava MMCDX, § 606."

"Věda, Vaše Velkoleposti," odpověděl Zendoplit, "je procesem získávání a koordinace informací. Zatím nemáme dost informací, to je pravda - ale získáme je. Opravdu není proč upadat ve zmatek; musíme být objektivní, pouze objektivní."

Posunul k Tagobarovi potištěný lístek. "Toto jsou otázky, které musíte položit podle Psychologické Příručky."

Tagobar pocítil úlevu. Všeobecná Instrukce pravila, že v takovémto případě bude další průběh záviset pouze na jeho vlastních rozhodnutích.

Zapnul polarizaci stěny a podíval se na vzorek.

"Nyní nám zodpovíte několik otázek záporně," řekl Tagobar. "Bez ohledu na to, jak pravdivé budou odpovědi, musíte odpovídat 'ne'. Je vám to jasné?"

"Ne," řekl Magruder.

Tagobar se zasmušil. Příkaz se mu zděl být úplně jasný, ale co se to stalo se vzorkem? Že by byl hloupější, než předpokládali?

"Lže," oznámil Zendoplit.

Tagobarovi trvalo dobrou půlminutu, než si uvědomil, co se stalo. Jeho obličej nepřijemně ztemněl. Nedalo se však nic dělat, vzorek pouze splnil příkaz.

Jeho Velkolepost se zhluboka nadechla vzduchu, zadržela ho a pomalu vydechla. Potom začala klidným hlasem klást otázky.

"Jmenujete se Edvin?"

"Ne."

"Žijete na planetě pod námi?"

"Ne."

"Máte šest očí?"

"Ne."

Po pěti minutách Zendoplit řekl: "To stačí, Vaše Velkoleposti. Vše se shoduje, jeho nervový systém nebyl bolestí poškozen. Nyní můžete přistoupit k další skupině otázek."

"A nyní budete odpovídat pravdu," řekl Tagobar. "Jestli ne, budete znovu potrestán. Jasně?"

"Úplně," odpověděl Ed Magruder.

+++

Ačkoliv měl Magruder úplně klidný hlas, cítil lehké mrazení. Odtěd bude muset promýšlet odpovědi přesně a rychle. Na druhé straně se mu nechtělo s odpověďmi příliš pospíchat.

"Jaké je množství příslušníků vaší rasy?"

"Několik miliard." Ve skutečnosti jich bylo okolo čtyř miliard, ale v jazyce Delanů značilo "několik" neurčité množství větší než pět.

"Znáte přesné číslo?"

"Ne," odpověděl Magruder. "Ne s přesností na jednoho člověka," pomyslel si.

Ručička se nehnula. No jasně, copak neříkal pravdu?

"To znamená, že celá vaše rasa nežije na Zemi?" zeptal se Tagobar, mírně se odchy-

lující od soupisu otázek. "Nežije v jednom městě?"

V záblesku obrovské radosti Magruder uviděl, jaké nádherné chyby se cizinec dopustil. Žil v představě, že Pozemšťané neznají astronautiku. Když se otázel na jméno Magruderovy rodné planety, odpověď zněla Země. Ale cizinec měl na mysli Novou Havaj. Hurá!

"Oh, nikoliv," řekl Magruder podle pravdy. "Je nás tu jen několik tisíc." "TADY" znamenalo Novou Havaj.

"To znamená, že většina vašeho druhu opustila Zemi?"

"Opustila Zemi?" zmučeně se zeptal Magruder. "Dobré nebe, vůbec ne! Pouze jsme kolonizovali planety, všechny nás ale řídí jediná ústřední vláda."

"Kolik je vás v každé kolonii?" Tagobar se úplně odchýlil od seznamu otázek.

"Nevím přesně," odpověděl Magruder, "ale ani na jedné z planet, které jsme kolonizovali, není víc obyvatel než na Zemi."

Tagobar byl ohromen. Pomalu se odtrhnul od výslechového boxu.

Zendoplit byl rozčilen.

"Neptáte se podle Příručky," naříkal.

"Vím. Ale slyšel jste, co říkal?"

"Slyšel."

"To snad není pravda."

Zendoplit se vypnul do výše svých pěti stop.

"Vaše Velkoleposti, můžete se odchýlovat od Příručky, ale nedovolím vám pochybovat o Detektoru Pravdy. Realita je pravda, to znamená, že pravda je realita. Detektor se nemýlí... ani v jediném slovu, nikdy!"

"Vím," řekl Tagobar spěšně. "Ale chápete význam toho, co nám řekl? Na jeho rodné planetě žije několik tisíc obyvatel. A jeho rasa má několik miliard příslušníků! To znamená, že obsadili asi deset miliónů planet!"

"Chápu, zní to podivně," souhlasil Zendoplit. "Ale Detektor nikdy nelže!" Vtom si uvědomil, s kým mluví, a dodal: "Vaše Velkoleposti."

Tagobar si však porušení etikety nevšímal: "Je to úplná pravda. Ale jak jste řekl, je tu cosi podivného. Musíme pokračovat ve zkoumání."

+++

Tagobarův hlas pronesl: "Podle našich

výpočtů je v této Galaxii málo planet vhodných k životu. Jak nám vysvětlíte to, co jste nám řekl?"

Magruder rychle obrátil své myšlenky k Marsu, ležícímu mnoho světelných roků od nás. Na Marsu už dlouhá léta existovala výzkumná stanice, ale k obydlení byl nevhodný.

"Můj lidé," řekl opatrně, "je schopen žít i na planetách, jejichž klimatické podmínky se velice liší od pozemských."

Tagobar se ještě nestačil na nic zeptat, když v Edově mysli bleskla nová myšlenka. Tisíci palcový teleskop na Měsíci pomocí spektroskopu objevil obrovské planety v Mlhovině Andromedy.

Ed směle pokračoval: "Kromě toho jsme objevili planety i v jiných galaxiích!"

Tak! Tohle ho zaujme!

Opět vypnul zvuk; Magruder viděl, že oba cizinci se temperamentně hádají. Když zapnul zvuk, Tagobar přenesl řeč jinam: "Kolik máte kosmických lodí?"

Nad tím se Magruder zamyslel na celou vteřinu. Země má desítku hvězdoletů - málo na kolonizaci deseti miliónů planet. Dostali ho!

Ne! Klid! Na Havaj každého půl roku přilétá loď se zásobami, ale na Havaji lodě nejsou.

"Kosmických lodí?" zeptal se Magruder přihloupě. "Nemáme je."

+++

Tagobar Verf znovu vypnul zvuk a tentokrát zrušil i průhlednost stěny.

"Nemají lodí? Nemají? Teď doufám lhal?"

Zendoplit zamračeně zakroutil hlavou.

"Je to absolutní pravda."

"Ale... ale..."

"Vzpomeňte si, jak nazval svoji rasu," řekl psycholog tiše.

Tagobar rychle zamrkal. Když promluvil, chraptavě zašeptal: "Bytosti s velkou silou mysli."

"Přesně," potvrdil Zendoplit.

+++

Tagobar se opět obrátil k Zendoplitovi. Psychologův obličej byl rezavě červený.

"Zdá se, že nejlepším bude svolat důstojníky," řekl pomalu. "Padlí jsme na jakousi nestvůru."

Za tři minuty se všech dvanáct důstojníků obrovského korábu "Verf" sešlo v Kabinetu psychologie. Tagobar sešlým důstojníkům zavelil pohov a potom popsal situaci.

"Nuže, co tedy navrhuje?" zeptal se.

Vůbec se necítili dobře, byli napjati jak tětíva luku.

Jako první promluvil poručík Pelkveš: "Co říká Všeobecná Instrukce, Vaše Velkoleposti?"

"Všeobecná Instrukce praví, že v případě nutnosti jsme povinni bránit svojí loď a svůj lid. O způsobu provedení rozhoduje velitel."

Nastalo stísněné ticho. Potom se obličej poručíka Pelkveše poněkud rozjasnil:

"Vaše Velkoleposti, prostě na tu planetu shodíme dezintegrační bombu."

Tagobar zavrtěl hlavou. "Už jsem na to myslel. Ale jestli se mohou přemísťovat

v prostoru silou svojí vůle, zachrání se a potom se nám za zničení jedné ze svých planet pomstí."

Všichni se zasmušili.

"Počkat!" zvolal Pelkveš. "Jestliže se může přemísťovat pouze silou vůle, tak proč od nás neutekl?"

+++

Stěna před Magruderem zprůhledněla.

Místnost za ní byla plná cizinců. U mikrofonu stál Tagobar, ten velký šéf.

"Chceme vědět, proč jste tady zůstal, ačkoliv jste schopen utéci, kam se vám zlíbí. Proč od nás neuprchnete?"

Opět musel rychle uvažovat.

"Ze strany hosta by bylo nezdvořilé opouštět hostitele, který ještě nedokončil svůj úkol," řekl Magruder.

"I potom, co jsme vás... ehm... potrestali?"

"Proč se zabývat drobnými nedorozuměními, zvláště když hostitel jednal z čiré nevědomosti."

Kdosi z Tagobarových podřízených cosi zašeptal. Vtom Ed zaslechl novou otázku: "Můžeme se tedy domnívat, že se vůči nám necítíte ukřivdění?"

"Jakž takž ano," odpověděl Magruder upřímně. "Cítím se však ukřivděn pouze osobně, kvůli vašemu jednání vůči mé osobě. Mohu vás však ubezpečit, že můj lid jako celek se necítí být ukřivděn vůči vašemu lidu jako celku ani vůči nikomu z vás osobně."

"Hraj vabank, Magrudere," řekl si. "Doufej, že už jsi je zmátl."

Za stěnou se hádali.

"Říkáte, že váš lid vůči nám necítí křivdu," dotázal se Tagobar. "Odkud to víte?"

"To mohu potvrdit," odvětil Magruder.

"Zcela přesně vím, co si o vás v tuto chvíli myslí kdokoli z mého lidu. Kromě toho mi dovolte upozornit vás na to, že mimo mne jste nikomu z nich neukřivdili, a proto nemají důvod rozhořčovat se. Koneckonců, vždyť vás ještě nezlikvidovali."

Vypnul zvuk. Vážný spor. Zapnul zvuk.

"Je tu předpoklad, že bez ohledu na okolnosti jsme byli donuceni vzít jako vzorek vás a jen vás. Předpokládáme, že jste nám byl vyslán vstříc."

No, brácho, teď musíš být zatraceně opatrný!

"Jsem pouze skromný představitel své rasy," začal Magruder. Snažil se především získat čas. Ale počkat! Cožpak není astrobiolog? Pronesl důstojně: "Mým zaměstnáním je výzkum bytostí z cizích planet. Přiznávám, že jsem určen k této práci."

Zdálo se, že Tagobar se ještě více znepokojil.

"To znamená, že jste o našem příletu věděli?"

Magruder se na vteřinku zamyslel. Už před staletími bylo řečeno, že lidstvo se někdy může setkat s mimozemšťany.

"Už dávno víme, že přijdete," řekl klidně.

Tagobar byl očividně rozčilen.

"V takovém případě musíte vědět, kde v Galaxii se naše rasa vyskytuje. Musíte vědět, kde je naše planeta."

Zase těžká otázka. Magruder se skrze stěnu podíval na rozčileného Tagobara s jeho podřízenými.

"Vím, kde se nacházíte," řekl, "vím přesně, kde se nachází každý z vás."

Na druhé straně stěny všichni strnuli, ale Tagobar se držel: "Kde se nacházíme?"

Magruder si na vteřinku pomyslel, že mu nakonec podtrhli koberec pod nohama. Ale potom našel to nejlepší vysvětlení. Tak dlouho už se vykrucoval, že skoro zapomněl, že má možnost odpovědět přímo.

Soucítě se na Tagobara podíval: "Akustické spojení je poněkud nevhodné. Naš souřadnicový systém je pro vás nepochopitelný a vy jste nechtěli naučit mě svému, pokud si vzpomínáte."

Tohle byla úplná pravda; Delané nebyli tak hloupí, aby uvedli příklad svého souřadnicového systému: stopy by mohly vést k jejich planetě a kromě toho to Všeobecná Instrukce zakazovala.

Opět debata za stěnou.

Tagobar pokračoval: "Jestliže jste v telepatickém spojení se svými druhy, můžete číst i v našich myslích?"

Magruder mu povýšeně odpověděl: "Já i můj lid máme své zásady. Nepronikáme do cizí inteligence bez svolení."

"To tedy znamená, že váš lid zná místo naší základny?" zeptal se Tagobar naříkavě.

Magruder nevzrušeně odvětil: "Tagobare Verfe, ubezpečuji vás, že každý člen mojí rasy na každé z planet, které nám patří, ví o vaší základně úplně to samé, co já."

"Není pravděpodobné, že by vaše rasa s námi dosud nenavázala kontakty," řekl Tagobar po několika minutách. "Naše rasa je velice stará a mocná, obsadila planety v dobré polovině Galaxie a nikdo z nás se s vámi nesetkal ani o vás neslyšel."

"Základem naší politiky je nepředvádět svoji přítomnost. Mimo to s vámi nevedeme spor a nemáme v úmyslu připravit vás o vaše planety. Pouze když se nějaká rasa chová hloupě a je agresivní, dáme si tu práci a předvedeme svoji sílu."

To byla dlouhá řeč, možná až příliš dlouhá. Držel se svého jistého? Jediný pohled na Zendoplítu to prozradil: psycholog neodtrhnul své černé perličkové oči od ru-

čičky přístroje po celou dobu rozhovoru a vypadal stále ustaraněji, protože přístroj ukazoval neustálou pravdivost odpovědí.

Tagobar byl dokonale rozčilen. Jak si Magruder na cizince zvyknul, mohl lépe číst v jejich obličejích. Vůbec měl velkou výhodu: udělali chybu, když ho naučili svému jazyku. On je znal, oni jeho ne.

Tagobar se zeptal: "To tedy znamená, že byly jiné rasy, které... ehm... jste potrestali?"

"Za mého života se to nestalo," odpověděl Magruder. Zamyslel se nad neandrtálci a dodal: "Kdysi existovala rasa, která nám hodila rukavici. Již neexistuje."

"Za vašeho života? Jak jste stár?"

"Podívejte se na tu planetu dole," řekl Pozemšťan slavnostně. "Když jsem se narodil, nic z toho, co vidíte, na Zemi neexistovalo. Pevniny na Zemi takto vůbec nevypadaly, i moře byla úplně jiná. Na Zemi, na které jsem se narodil, byly mohutné polární čepičky; podívejte se dolů - nevidíte je. Neudělali jsme nic, čím bychom změnili planetu, kterou vidíte. Všechny změny na ní byly způsobeny dlouhodobými procesy geologického vývoje."

"Glik!"

Tento podivný zvuk vydal Tagobar v okamžiku, kdy vypínal zvuk.

"Je to úplně stejné jako starý film v kině," pomyslel si Magruder. "Bez zvuku a obraz se pořád trhá."

Stěna už víc rezprůhledněla. Místo toho se asi za půl hodiny odsunula bezhlučně stranou. Za ní stál v pozoru celý důstojnický

sbor "Verfu".

V pohov stál pouze Tagobar Larnimiskulus Verf, Borgax Penigvisnoku. Jeho obličej se zdál být méně purpurový než obvykle.

"Edwine Petere Saint - Johnne Magrudere," pronesl slavnostně, "jakožto velitel této lodi, Nobil Velkého Impéria a představitel samotného Imperátora si dovoluji nabídnout vám co nejupřímnější pohostinství. Jednajíce pod mylným dojmem, že jste představitel nižší formy života, jsme s vámi zacházeli nedůstojně a proto vás snažně prosím o omluvu našeho jednání."

"To nestojí za řeč," pronesl Magruder chladně. "Nyní přistanete na naší planetě, abychom se mohli domluvit na uspokojení svých požadavků." Přejel je pohledem. "Pohov," dodal velitelsky. "A přineste můj oblek."

Co vlastně bude s lodí a s cizinci po přistání, tím si nebyl jist; o tom rozhodne prezident planety a vláda Země. Měl za to, že s tím nebudou žádné komplikace.

Když "Verf" přistál na povrchu planety, jeho velitel se protlačil k Magruderovi a zmučeně se zeptal: "Co myslíte, budeme se vašemu lidu líbit?"

Magruder se letmo podíval na Detektor lži. Byl vypnutý.

"Jestli se jim budete líbit? Tí si vás prostě zamilují!"

Už se mu hnusilo říkat pravdu.

Z ruského překladu v antologii Na volné kosmosa, Moskovskij rabočij 1968, přeložil Miroslav Fišer

Mack REYNOLDS Katalyzátor

"Neustále nabývám dojmu," řekl vrchní velitel Bull Underwood zlověstně znějícím hlasem, "že se během této rozmluvy několikrát opakuje jedno a to samé. Můžete mi, pane generále, vysvětlit, co tím máte na mysli - kolem něj dochází ke katastrofám?"

"No, tak například, prvního dne, kdy se Mike objevil v Akademii, explodovalo dělo."

"Co to je - dělo?"

"Taková stará zbraň vrhající neřízené střely," odpověděl velitel Terranské vojenské Akademie. "Víte, pane, náboje, které jsou vymršťovány střelným prachem. Obvykle to předvádíme v lekcích historie. Čtyři studenti byli zraněni. Následujícího dne v průběhu polního cvičení utrpělo zranění dalších šestnáct studentů."

"Vaše cvičení musí být opravdu těžká,"

přisvědčil vrchní velitel a v jeho hlase bylo znát ocenění.

Generál Bentley si otřel čelo sněhobílým kapesníkem, kroutíce záporně hlavou.

"Něco takového se stalo poprvé. Říkám vám, pane, od chvíle, kdy je Mike Parthingworth v naší Akademii, nemůžeme si být jisti dnem ani hodinou. Požáry v ložnicích, exploze zbraní, studenti jsou každou chvíli posíláni do nemocnice. My prostě musíme toho kluka vyloučit.

"Nebuďte směšný," zabručel vrchní velitel. "Otec si ho hlídá jako oko v hlavě. Musíme z něho udělat hrdinu, i kdyby nás to mělo stát celé loďstvo. Ale nějak tomu nemohu stále rozumět. Chcete snad říct, že se ten chlapec dopouští sabotáže?"

"To ne! Sledovali jsme ho. On to nedělá úmyslně. Prostě se to s t á v á tam, kde je on. Mike s tím nic nemůže dělat."

"K čertu, okamžitě mu přestante říkat Mike!" zahřměl Bull Underwood. "A odkud víte, že je to jeho vina, když to sám nedělá? Snad máte jednoduše špatnou formu."

"Také jsem si to myslel," souhlasil Bentley, "dokud jsem se nesetkal s admirálem Lavrencem z Akademie Kosmické pěchoty. Stávalo se mu přesně to samé. Od toho dne, co Mike - promiňte prosím, pane - Michael Parthingworth přišel do Nového San Diega, začaly se tam dít různé věci. Když se jím konečně podařilo přeradit ho do naší Akademie, neandže tam skončili."

Právě v takových chvílích začínal Bull Underwood litovat, že si nechává vyholovat hlavu. Měl by tak vlasy, které by si mohl, když nic jiného, aspoň rvát.

"Musí to tedy být sabotáže? Všechno skončí, když odejde."

"S tím nemohu souhlasit, pane!"

Vrchní velitel zhluboka vydechl a zavrčel na svého robosekretáře:

"Údaje o Michaelu Parthingworthovi, včetně dětství."

Při čekání si brumlal pod vousy:

"Mám stále v hlavě tu nerozhodnutou stáletou válku s těmi zatracenými martany a musím se zabývat takovými záležitostmi."

O minutu později robosekretář začal:

"Syn senátora Warrena Parthingwortha, předsedy Komise pro záležitosti vojenského rozpočtu. Věk 22 let, výška 168 cm, váha 59 kg, oči modré, vlasy tmavě blond. Narodil se a dětství prožil na území bývalých Sjedině-

ných států. Vzděláván byl zpočátku matkou. Ve věku osmnácti let vstoupil na universitu v Harvardu, ale jeho studium na této universitě bylo přerušeno, když se zřítla střecha posluchárny a o život přišla většina posluchačů. Následujícího roku vstoupil na universitu v Yale. Dva měsíce nato odjíždí, poté, co devadesát procent universitních budov shořelo při velké katastrofě roku '85. Pak navštěvoval Kalifornskou universitu. Nedokončil ji kvůli zemětřesení, které zcela..."

"Dost," přerušil ho vrchní velitel.

Odvrátil se a pohládl na generála Bentleye. "Co to má znamenat? I kdyby byl ten chlapec nejlepším psychokinetickým sabotérem, nestal by tohle vše provést."

Velitel Akademie potřásl hlavou.

"Vím jenom to, že jeho příjezd do Terranské vojenské akademie zahájil nekonečnou sérii nehod. A čím déle kdekoliv pobývá, jsou nehody horší. Už nyní je to dvakrát horší, než to bylo po jeho příjezdu." Ztěžka povstal. "Jsem zničený člověk, pane, a nechávám to zcela ve vašich rukou. Dnes odpoledne obdržíte mou rezignaci. Upřímně řečeno, bojím se tam vrátit. Jestliže se vrátím, pravděpodobně si některého dne sám uvážu šňůru na krk a zlámu si vaz. Prostě, život v blízkosti toho chlapce je krajně nebezpečný."

+++

Dlouho poté co generál Bentley odešel, seděl vrchní velitel Bull Underwood za svým psacím stolem s ohnutým tlustým spodním rtem.

"To muselo přijít zrovna teď, když Komise uvažuje o rozpočtu na následujících pět let," bručel si pod nos. Náhle se obrátil na robosekretáře. "Ať se Michaellem Parthingworthem začnou zabývat nejlepší psychotechnici, které máme. Musí zjistit... no, tedy musí zjistit, proč se kolem něho dějí neštěstí. Jde o nejvyšší prioritu!"

Asi tak po týdnu robosekretář povídá:

"Můžu vás vyrušit, pane? Přebírám zprávu o záležitosti s nejvyšší prioritou."

Bull Underwood cosi zamumlal a odvrátil se od hvězdné mapy, kterou studoval spolu se dvěma generály Kosmické pěchoty. Generálové se vzdálili a on usedl za svůj psací stůl.

Obrazovka monitoru se rozsvítila a před vrchním velitelem se objevila tvář postaršího civilisty.

"Doktor Duclos," řekl. "V záležitosti kadeta Michaela Parthingwortha."

"Dobře," zahřměl vrchní velitel. "Doktore, co je, k čertu, v nepořádku s tím mladým Parthingworthem?"

"Ten chlapec je katalyzátorem katastrof."

Bull Underwood nenávistně pohlédl na obrazovku.

"Čím?"

"Katalyzátorem katastrof," odpověděl vědec s uspokojením. "Musím přiznat, že je tím nejzáhadnějším případem v historii medicíny. Fascinující vědecký materiál! Doposud jsme se ještě nikdy s něčím takovým nesetkali..."

"Doktore, prosím vás! Nejsem odborník. Co je to katalyzátor katastrof?"

"Jistě. Krátce, jde o neobjasněný fenomén, který poprvé zpozorovaly pojišťovací společnosti devatenáctého a dvacátého století. Tento katalyzátor katastrof je charakteristický nepřírodně velkým počtem nešťastných náhod, které potkávají jeho nebo, což je vzácnější, jeho bezprostřední okolí. V případě Parthingwortha neštěstí potkávají ty, kteří jsou v jeho blízkosti. Jemu samotnému se nikdy nic nestane."

V hlase vrchního velitele bylo cítit pochybnosti.

"Chcete mi tím snad říct, že jsou osoby, které potkávají neštěstí jen tak, bez jakýchkoliv příčin?"

"Přesně tak," přisvědčil Duclos. "U naprosté většiny katalyzátorů můžeme nalézt vysvětlení. Tkívá v nich podvědomá touha po smrti a tyto osoby vyhledávají sebezničení. Buď jak buď, před vědou stojí další úkol, odhalení sil skrývajících se za působením tohoto málo obecného typu katalyzátoru, jehož příkladem je Parthingworth. Existuje jistá teorie, která tvrdí, že zde působí pouhé zákonitosti náhody. Pro vyvážení katalyzátorů katastrof musí někde existovat osoby z druhého pólu, obdařené nepřírodným štěstím. Avšak..."

Dolní ret vrchního velitele se až téměř vyzývavě vysunul dopředu.

"Poslyšte," přerušil ho, "co se s tím dá dělat?"

"Nic," odpověděl vědec a pokrčil rameny. "V principu katalyzátor katastrof zůstane takový, jaký je. Téměř vždy je to pravidlem. Naštěstí jich je jen málo."

"Co to je málo," nespokojeně zabručel vrchní velitel. "A co ty pojišťovací společnosti, co dělaly, když na takového katalyzátora přišly?"

"Prověřily ho a pak odmítaly pojištění jak jeho osoby, tak i jeho domu, podniku, zaměstnanců, zaměstnavatelů a vůbec všech a všeho, co s ním bylo jakýmkoliv způsobem spojeno."

Bull Underwood bez pohnutí hleděl na vědce, jako by uvažoval, zda náhodou výklad, který mu tamten podal, nebyl pouze pokus o to, aby si na jeho účet zažertoval. Nakonec zahřměl:

"Děkuji, doktore Duclosi. To by bylo vše." Civilistova tvář zmizela z monitoru.

Potom vrchní velitel pomalu řekl robotsekretáři:

"Ať se u mne hlásí kadet Parthingworth." A polohlasně dodal: "A když bude tady, ať mi všichni drží palce."

+++

Dveře, vedoucí do svatyně vrchního velitele Bulla Underwooda, se na příkaz fotobuňky tiše otevřely a v předpisovém pozoru vešel mladý poručík. Dveře za jeho zády se tiše zavřely.

"Ano?" zavrčel Bull Underwood.

"Pane, dostavil se kadet Michael Parthingworth."

"Vpusťte ho. Moment, poručíku Browne. Jak se po rozmluvě s ním cítíte?"

"Já, pane? Znamenitě, pane." Poručík na něj pohlédl bez jakéhokoliv výrazu v očích.

"Hm. No dobře. Vpusťte ho."

Poručík se obrátil a dveře se před ním automaticky otevřely.

"Kadet Parthingworth," oznámil.

Nově příchozí vstoupil a prkeně se zastavil před pracovním stolem hlavy pozemských ozbrojených sil. Bull Underwood si ho pozorně prohlížel. I přes slavnostní uniformu Akademie působil Michael Parthingworth dojmem zamyšleného intelektuála. Jeho blédé, blankytně modré oči se smutkem hleděly zpoza silných kontaktních skel.

"To je všechno, poručíku," řekl velitel svému pobočníkovi.

"Ano, pane." Poručík udělal energicky čelem vzad a odpochoval ke dveřím, které se spěšně otevřely a stejně rychle se zase

zavřely. Dříve, než jimi poručík stačil projít.

Když vrchní velitel Bull Underwood slyšel třesk lámaných kostí, zamračil se. Neklidně se pohnul a pak prohodil směrem k robosekretáři:

"Roskaž umístit poručíka Browna do nemocnice a ... a dohlédni, aby dostal Řád Kněze za vystavování se nebezpečí mimo své povinnosti."

Obrátil se k nově příchozímu a ihned přešel k věci:

"Kadete Farthingworthe," zařval, "víš, co je to katalyzátor katastrof?"

Michaelův hlas byl klidný a smutný.

"Ano, pane."

"Skutečně?" Bull Underwood byl zaskočen.

"Ano, pane. Zpočátku na mne takové věci, jako třeba požár školy, nepůsobily dojmem, že jsou nějak zvláštně spojeny s mou osobou, ale čím jsem byl starší, tím to bylo horší, a po tom, co se stalo na mé první schůzce, jsem začal provádět pozorování."

"A co se stalo na tvé první schůzce?" opatrně se zeptal vrchní velitel.

"Vzal jsem dívku tancovat a ona si zlomila nohu."

Vrchní velitel si odkašlal.

"Říkáš, že jsi prováděl pozorování?"

"Ano, pane. A zjistil jsem, že jsem katalyzátor katastrof a že to narůstá geometrickou řadou. S každým rokem jsem dvakrát horší než v tom předcházejícím. Jsem rád, že jste to rovněž odhalil, pane. Já... nevěděl jsem, co mám dělat. Nyní je už všechno ve vašich rukách."

Vrchní velitel to vyslechl s jistým ulehčením. Možná to všechno nebude tak zlé, jak se obával.

"Nemáš nějaký nápad? Miku...hm, totíž..."

"Říkejte mi Miku, jestli chcete, pane. Všichni mi tak říkají."

"Máš nějaký návrh? Na Zemi jsi zapříčinil takové škody, jako by je způsobily marsovské expediční sbory."

"Ano, pane. Mám návrh. Soudím, že bych měl být zastřelen."

"Co?"

"Ano, pane. Nejsem potřebný," dodal Mike smutně. "Popravdě řečeno si myslím, že jsem nejméně potřebným vojákem ze všech, kteří kdy žili. Celý život jsem toužil sloužit ve vesmíru a mít svůj podíl na přemožení Marťanů." Jeho oči se za ččkami leskly.

"Myslel jsem..."

Zarazil se a vzrušeně pohlédl na svého velitele.

"A co z toho bylo? Jsem jenom nemehlo, oběť osudu. Katalyzátor katastrof. Jediné, co je možné udělat, je zlikvidovat mě." Pokusil se o úsměv a vysmát se sám sobě, ale hlas se mu zlomil.

Bull Underwood zaslechl, jak se za jeho zády rozpadá sklo okenní tabule jeho kanceláře a to bez jakékoliv zjevné příčiny. Opět se zamračil, ale hlavu neodvrátil.

"Odpusťte, pane," řekl Mike. "Vidíte? Jediným východiskem je zastřelit mě."

"Poslouchej, ty," odpověděl rychle Underwood, "postav se o několik metrů dál, ano? Tam, na druhou stranu pokoje." Odkášlal si. "Po pravdě řečeno, o tom, co navrhuješ, se uvažovalo. Ale vzhledem k politické pozici tvého otce bylo tvé zastřelení zakázáno."

Z ničeho nic začal mluvit robosekretář: "Je smažmo, lepě svihlí tlové se batoumají v dálnici."

Vrchní velitel Bull Underwood zavřel oči a s trpitelným výrazem se zvrátil do opěradla svého křesla.

"Co?" zeptal se opatrně.

"Na mamné krasy žárnící," odpověděl robosekretář odhodlaně a zmlkl.

Mike na něj pohlédl.

"Popletlo se mu to v hlavě, pane," konstatoval na objasněnou. "To už se mi přihodilo i dříve."

"Nejlepší databanka v systému," zaprotestoval Underwood. "To snad ne!"

"Ano, pane," odpověděl Mike s lítostí. "A neradil bych, abyste ho zkoušeli opravovat, pane. Ti technici by byli ochromeni proudem, kdyby..."

Robosekretář začal zpívat: "Ó, radostný den! Avej, ava!"

"Úplně se zbláznil," řekl Mike.

"To už je vrchol!" zasyčel velitel.

"Senátor, nesenátor, rozpočet, nerozpočet, já tě holýma rukama..."

Pohnul se prudce kupředu a náhle pocítil, jak mu ujíždí koberec pod nohama. Zoufale se zachytil za okraj psacího stolu a zřevně uslyšel, jak se se stolu s řinčením kácí kalamář a karafa s vodou.

Mike mu přiskočil na pomoc.

"Zpátky!" zařval Bull Underwood, držíce se jednou rukou za kotník a s druhou, zatnutou v pěst, mával kolem sebe. "Vypadni odtud,

k čertu!" Inkoust začal s psacího stolu odkapávat na jeho vyholenou hlavu. Ani to ho nezchladilo. "Dokonce ani zastřelit tě není bezpečné! Pokus o sestavení popravčí čety by jistě obrátil v prach celý pluk! To..." Náhle se zarazil a když se po chvíli opět ozval, jeho hlas zněl jako skřek jestřába:

"Kadete Farthingworthe, po důkladné analýze situace tě určuji k provedení nejnebezpečnějšího úkolu, jaký za posledních sto let stál před pozemskými ozbrojenými silami. Jestliže bude korunován úspěchem, bude to zcela jistě znamenat konec války."

"Koho, mne?" zeptal se Mike.

"Přesně tak!" zahřměl vrchní velitel.

"Tato válka už trvá více jak sto let a žádná ze stran si dosud nedokázala zajistit tu malinkou převahu, ten krapítek zdaru, který by v této situaci znamenal vítězství. Kadete Farthingworthe, byl jsi vybrán, abys vykonal neobyčejný čin, který tuto převahu zajistí Zemi." Vrchní velitel přísně pohlédl na Mika.

"Ano, pane!" vyštěkl Mike. "Jaké jsou vaše rozkazy?"

Po tváři vrchního velitele se rozlil zářivý úsměv.

"Řečeno tak, jak se na hrdinu Terranských kosmických sil patří. Na kosmodromu v zadní části budovy stojí nevelký výzvědný člun. Okamžitě se k němu odebereš a ihned odstartuješ k Marsu. Jakmile tam doletíš, přistaneš, ukryješ člun a dopravíš se do jejich hlavního města."

"Rozkaz, pane! A co mám dělat dál?"

"Nic," řekl Bull Underwood s uspokojením. "Nebudeš dělat absolutně nic, jenom tam budeš. Odhaduji, že tvá přítomnost v hlavním městě nepřítel ukončí tuto válku během nece-
lých dvou let."

Michael Farthingworth zasalutoval přesně podle řádu.

"Provedu, pane!"

V odpovědném koši se vznítily papíry a vzplály jasným plamenem.

+++

Přes pozůstatky svého okna uslyšel vrchní velitel Bull Underwood hukot startujícího výzvědného člunu. O několik mil dále malebně rozsvítily oblohu sloupy ohně, vyvržené jeho motory.

Sedíc uprostřed bojiště, ve které se změnila jeho kancelář, si Underwood lehce

držel kotník u nohy.

"Nejhorší je to, že až se válka skončí, budeme ho muset stáhnout zpět."

Avšak o chvíli později se rozzářil uspokojením.

"Možná bychom ho tam mohli nechat jako součást našich okupačních sil. To by jim také navždy znemožnilo znovu vybudovat síly, postačující k tomu, aby to ještě jednou zkusili."

Nakonec se obrátil na robosekretáře: "Ať mi sem přijde pár lidí z lékařského sboru," a pokusil se postavit.

"Střez se i Ptáka Neklava, zuřmící Boddostre!" odpověděl výsměšně robosekretář.

Z polského překladu anglického originálu přeložili J. V. + J. D.

(Použité citáty z knihy "Za zrcadlem a co tam Alenka našla" od Lewise Carrolla v překladu Jaroslava Císaře z r. 1931 se mi zdají být malebnější než od A. a H. Skoumalových z r. 1961 - pozn. J. D.)

doktor biologických věd P. ČUDINOV

OD DINOSAURŮ K VELIKÉMU OKRUHU

22. dubna si připomínáme nedožitě 82. narozeniny Ivana Antonoviče Jefremova - výborného spisovatele moderní sci-fi. Okruh jeho zájmů sahal od problému Atlantidy až k sociálně-ekonomickým aspektům budoucí komunistické společnosti.

I. A. Jefremov se dostal k literatuře přes vědu. Není všeobecně známo, že na přechodu mezi biologii a geologií vytvořil novou vědní disciplínu - tathonomii, objasňující jak a proč se uchovaly pozůstatky vymřelých živočichů, které popisuje paleontologie.

V geologii a paleontologii, stejně jako v literatuře, dosáhl Jefremov skvělých výsledků. Byl průkopníkem ve vědě i umění. Kolegové - spisovatelé sci-fi - jej nazývali "vpředhledícím", kolegům - vědcům zanechal bohaté naleziště ideí a faktů. Za jednu ze svých myšlenek byl v roce 1952 oceněn Státní cenou.

První obrysy tathonomie coby metody hledání paleontologických nálezů se Jefremovovi začaly rýsovat ve výsledcích mnohaletých terénních výzkumů. Sebraná fakta bylo možno objasnit pouze syntézou geologie a biologie, které se do té doby vlastně neprotínaly. Byly již shromážděny informace o životních podmínkách zvířat, zvláštnostech jejich stavby, způsobu života a rozmnožování, uchování zbytků koster a konečně o zachování kosterních zbytků v jednotlivých geologických obdobích. Všechna tato fakta bylo nutno znovu zpracovat, zjistit jejich souvislosti a od nich přejít k závažným závěrům tathonomie i praxe.

Už v mládí se Jefremov seznámil s vynikajícím anatomem, zoologem a paleontologem P. P. Šuškinem, jehož zájmy měly rozhodující vliv na formování budoucího vědce. Akademik Šuškin byl následníkem slavného ruského vědce V. O. Kovalevského, zakladatele evoluční paleontologie. Jak Kovalevskij, tak i Šuškin vyšli z toho, že zvláštnosti stavby kostry pravěkých živočichů jsou způsobeny ekologickými podmínkami. Při tomto přístupu se

kými podmínkami. Při tomto přístupu se všechny různorodosti živočišného světa minulosti objasňují vlivem prostředí. Tato cesta umožnila rekonstruovat živé obrazy vymřelých živočichů na pozadí přírodních společenství, přičemž jejich charakteristiky se určovaly především ze stavby živočichů, kteří je obývali. Kostry přestaly být mrtvými symboly minulých epoch - jejich stavba odrážela všechny různorodé vzájemné svazky v systému přírody: organismus - prostředí.

Po smrti prof. V. P. Anického se Šuškin stal ředitelem Severodvinské galerie - unikátní sbírky koster permských plazů. V jedné ze svých statí názorně popsal život praještěrů; 20 let poté Jefremov napsal o svém učiteli toto: "Mohutná mysl vědce překročila nesmírnou řeku 170 miliónů let nazpět, oživila celý svět zvláštních živočichů, žijících na jejích březích, otevřela před čtenářem perspektivu času, již nelze obsáhnout, a obrovské množství neřešených otázek - zajímavých hádanek vědy... Toto pronikání do hlubiny času a hloubek minulých věků mne překvapilo..."

Tak se Jefremovovi ukázala paleontologie z biologické stránky.

Rozhodující roli na formování druhého - geologického - aspektu sehrály expedice, do kterých Šuškin začínajícího vědce ochotně přijal. Na první samostatné expedici (do Příkaspického kraje, na horu Bogdo) si Jefremov všiml rozdílných podmínek, za kterých se zachovaly pozůstatky vráskozubých^{*} / ve srovnání s nalezišti v Západní Evropě. Sloje s pozůstatky bogdinských ještěrů se soustřeďovaly v jílech mělkých mořských zálivů. To dovědčoval způsob usazení a ulity mořských bezobratlých. Ale vráskozubi byli obyvateli

^{*} / Pozn.: Labyrinthodontia (vráskozubi) - podtřída krytolebců, primitivních prvohorních obojživelníků, podobných dnešním mlokům. Vymřeli koncem triasu.

sladkých vod, bylo tedy jasné, že jejich pozůstatky přinesla do zálivu řeka.

Následující sezóny letního "lovu na vykopávky" se střídaly se zimním zpracováním materiálů: bylo nutné je připravit pro vědecký popis. Ten vyžadoval prohloubení znalostí ze sousedních biologických oborů - zoologie, srovnávací anatomie, osteologie. Ty byly nutnou součástí přístupu, ve kterém se stávají klíčem k poznání minulosti. Tento přístup, známý od časů Charlesse Lyella⁺ jako princip aktuality, učí, že vzájemné procesy, existující v současné přírodě, odpovídají těm, které existovaly v minulých geologických obdobích. Aktualismus odhaloval význam dlouhodobých změn tvárnosti Země, vědomě přiznával vedoucí roli v evoluci organického světa fyzikálním procesům, umožňoval odhalení biologie vymřelých organismů. Tek získal aktualismus bezprostřední vztah ke svědkům geologické minulosti, kterými v pusté stepi byly zkameněliny a jejich uložení v horninách,

Po první expedici následovaly dvouleté vykopávky vráskozubých na řekách Větluze a Juze. Společně s vykopávkami prováděl Jefremov geologický průzkum nalezišť. Z uložení hornin, pozůstatků a polohy čoček obsahujících kosti vyvodil závěry ohledně tvorby nalezišť tohoto typu v pásmech říčních delt, kam voda společně s pískem nanesla těla živočichů, převážně vráskozubých. Vznik nalezišť byl očividně spjat se zátopami velkých oblastí na horním toku řeky.

Pro začínajícího paleontologa byla zvláště zajímavá cesta po středoasijských nalezištích dinosaurů.

Tyto velké ploché úseky obsahovaly obrovské množství kostí plazů pozdní křídy. Velikost těchto úseků překonávala všechny představy. Zóny "kostních záhonů" zaujímaly desítky čtverečních kilometrů podél severního úpatí Ťan-šanů. Bylo to skutečné pole smrti, na němž kdysi padly milióny dinosaurů.

Jaké geologické procesy jsou zodpovědné za vytvoření podobných grandiózních na-

lezišť? Částečnou odpověď na tuto otázku dalo Jefremovovi poznání starých kontinentálních usazenin, zvláště mědnatých pískovců Příuralí. Vědec se neomezil na geologická pozorování v opuštěných důlních chodbách. Současně pečlivě zkoumal archivní materiály, nejednou se vracel k poznatkům o nalezištích v Příuralí, Baškirii a Oremburží. Za různorodostí typů kontinentálních usazenin uviděl různorodost podmínek při tvorbě a nakupení usazenin a pozůstatků živočichů.

Význam geologických procesů pro tvorbu nalezišť se Ivanu Antonoviči v plné míře objasnil po ukončení největších vykopávek suchozemských obratlovců v SSSR, kdy u osady Išejovo v Tatarsku byl získán nový etalon permských usazenin obojživelníků a plazů. Paleontologické výzkumy společně s geologickým pozorováním naleziště dovozovalo vykreslit obraz živé přírody permského období.

Konečná formulace tathonomie jako zvláštního směru výzkumu byla provedena uprostřed 30. let, kdy Jefremov poznal nejen pozitivní, ale i negativní roli geologických procesů. Vědci v tom pomohly jeho geologické expedice k Amuru a na Východní Sibiř. Tisíce kilometrů cestou necestou v tajze a po divokých řekách prošel v oblasti budoucí trasy BAM (Pozn. - její nynější směr kolem řeky Ťukži byl vybrán Jefremovem; v historii BAMu je jeho jméno právem označeno mezi průkopníky - P. Č.).

Tyto expedice, spojené s geologickým výzkumem budoucí trasy a hledáním minerálních surovin, se na první pohled lišily od práce "lovce vykopávek". Jefremov - geolog pracoval v tzv. společenských postaveních, složitých geologických útvarcích, projevujících se v reliéfu horskými hřebeny a vysokými úseky kontinentální souše. Právě odsud se začínají "potoky zrození a první sesuvy vyzdvíženin". Toto vše se nijak nepodobalo klidnému reliéfu evropské tabule, kde prováděl obvyklé geologicko-paleontologické vykopávky. Před jeho vnitřním zrakem se otáčely kamenné stránky knihy Země. Kdysi rozrušené vrásy horských hřbetů a produkty jejich zvětvávání se za mnoho miliónů let smíchaly s kraji kontinentů do nižších úseků nakupených usazenin. Na té dlouhé cestě došlo k oddělení produktů rozpadu: Ve velehorách převládají obrovské balvany hornin a kamenná pole, podle míry zvětvání a přeměny se na nižších nalezištích nacházely v ko-

⁺/ Pozn.: Ch. Lyell (1797 - 1875), anglický geolog, princip aktuality rozpracoval v díle *Principes of geology*, není však jeho objevem - s touto myšlenkou přišel jeho předchůdce James Hutton (1726 - 1797)

rytech řek jako velké valouny, oblázky a štrk. V oblastech nakupení usazenin byly zastoupeny ve stejné míře. Pouze porozumění fyzikálním procesům zvětrávání dovolilo poznat jejich roli a měřítko v geologickém čase. Z "potoka" usazenin, věčně se promíchávajících na povrchu litosféry, se lépe a více zachránily ty, které se shromáždily v pobřežních úsecích vodních bazénů a šelfových zónách.

Společně s tím procesy eroze souše, analogické s časem, ve všech geologických epochách probíhaly v biosféře s jejím rostlinným a živočišným světem. Pozůstatky organismů se rozpadají na místě zániku nebo se zapojují do procesu přesunu usazenin, kde na dlouhé cestě přenosu "jsou semlety" společně s nimi. V důsledku toho se obvykle zachránily pozůstatky živočichů, kteří žili v blízkosti místa usazování. Díky těmto představám se do tathonomie zapojují nejen formování geologických dějin, ale i historie přeměny tvárnosti Země; tathonomie se stala základem vědy o zákonitostech formování "geologické kroniky".

Význam tathonomie v paleontologii, když nepočítáme její praktickou stránku - hledání a určení nalezišť, spočívá v tom, že dovoluje formovat objektivní představy o evoluci organického světa. Rekonstrukce minulé přírody s pomocí tathonomie nabývá i praktického významu. Vždyť vrstvy usazených naplavenin (i užitečných nerostů, nalézajících se v usazeninách) odráží podnebí minulých věků: jeden typ usazenin je spojen se suchým podnebím (např. naleziště draselných a kamenných solí), jiné jsou naopak spojeny s podmínkami vlhkého podnebí (ložiska uhlí). Tathonomie pomáhá ověřovat perspektivy nalezišť těch nebo oněch nerostů.

Zcela prokazatelný je příklad tathonomického přístupu samotného Jefremova k výzkumu daleké minulosti gobijské části Střední Asie. Podle předpokladů některých předních výzkumníků byla středoasijská souše v druhohorách pustinou s chudým živočišným a rostlinným světem. Ale nálezy z mnoha míst MoLR hovořily o velkém rozšíření nalezišť dinosaurů a primitivních savců. Hojnost pozůstatků svědčí o velkém množství živočichů v některých obdobích. Je tedy jasné, že předpoklad o pustinném charakteru Mongolska je chybný: hojnost živočichů svědčí o hojnosti rostlin (a tedy potravy).

Takové podmínky byly vhodné pro mnohé, ještě nenalezené dinosaury. A expedice, které Jefremov vedl v letech 1946-9, skutečně odkryly "pohřebiště" dinosaurů - býložravých, dravých, obrněných, sbíraly množství pozůstatků želv, krokodýlů a primitivních savců. */

Výsledky zásadním způsobem zavrhovaly přežilé představy o geologické minulosti Gobi, o tom, že by byla suchou pustinou s oázami života. Bylo dokázáno, že značná část Střední Asie byla v průběhu mnoha milionů let bažinatou nížinou s bohatou faunou a flórou. Tento závěr zesílil orientaci výzkumu na naleziště uhlí a podzemních vod, které nyní dají život polopouštím Gobi. (Není příliš známo, že čs. geologové objevili v Mongolsku obrovské pánve černého uhlí, které se však dá těžit povrchovým způsobem - M. F.) Kromě toho Jefremovy závěry (potvrzené pozdějšími expedicemi) dovoluují pohlížet na Gobi jako na nevyčerpatelnou paleontologickou pokladnici. Vidíme, že stojíme na samotném začátku odkrývání paleontologických bohatství Gobi.

Tathonomie sjednocuje geologii s jejími dějinami a s biologii, protože paleontologické objekty - zkameněliny - popisuje jako živé organismy. Tak vnáší mnoho nového do objasňování procesů, měnících tvář Země; za druhé umožňuje poznávat organický život minulosti a objasňuje zvláštnosti paleontologického datování.

Člověk jako fenomén přírody všemi svými kořeny vychází z daleké minulosti. Bez poznání minulosti, jak psal Jefremov, nelze rozumět ani jevům, ani historickému formování člověka. Proto téma času tak často zní celým dílem vynikajícího vědce a spisovatele. Vše vede z hlubin daleké paleontologické minulosti lidstva ke starým civilizacím Egypta a Řecka, přes dnešní k budoucímu - k epoše Velkého Okruhu.

(z ruštiny přeložil a upravil M. F.)

*/ Pozn.: Dojmy z těchto expedic, včetně malého "vynálezu" pro budoucí kolegy - paleontology, vtělil později Jefremov do kapitoly Řeka času ve své slavné knize Mlhovina v Andromedě.

POTÍŽE ZAČINAJÍCÍHO PŘEKLADATELE

Potíže jsou všude kolem nás i kolem jiných a vůbec všeho, jenomže se jim většinou říká problémy, protože to zní vznešeněji a jaksi lidštěji. Usuzují tak z toho, že když se třeba řekne ten a ten má potíže v zaměstnání, člověka hned napadne, že je to asi darebák nebo v nejlepším případě neschopný člověk. Ale když má problémy, je zřejmé, že si zaslouží, aby ho jeden politoval nebo aspoň s ním cítil.

Přesto nebo právě proto si myslím, že to, co začínajícího překladatele čeká, jsou potíže. Mám samozřejmě na mysli překladatele amatérského, který se z dost nepochopitelných důvodů rozhodne překládat, aniž by za to něco očekával, nebo chtěl, a který by se tak sotva rozhodl, kdyby věděl, co ho očekává.

Za první potíží jsem si vymyslel znalost jazyka, z něhož se chce překládat. Máme-li na mysli SF - a to vůbec nechci znevažovat svahilštinu nebo urdu, tedy jazyky velmi rozšířené - pak většina z ní se vynachází v angličtině, za ní následuje ruština, němčina a francouzština.

S určitou výjimkou ruštiny se k solidní znalosti ostatních jazyků průměrně líný student nefilologických oborů jen tak nedostane, technik vesměs vystačí se základy, a výpravy našich dědečků do světa na zkušenou už dávno vyšly z módy. A tak jen výjimečně houževnatí jedinci - mnohdy na úkor ostatních slasti života - se dokážou dopracovat k hřejivému pocitu, že si třeba cestou vlakem mohou přečíst celý román v cizím jazyce, aniž by s sebou museli vláčet slovníky. Ale i pro absolventa jazykové školy, třeba oceněného červeným diplomem, pokud něco takového existuje, může být originální originál zdrojem mnoha překvapení, když jej porovnává se srozumitelností hladkého průběhu zní.

Tak či onak, je docela moudré se do překládání nehrnout, pokud se člověk nemůže opřít o docela dobrou jazykovou znalost.

Vzpomínám si, že v Sedmihorkách jeden z lektorů uváděl jistě přehnané příklady na uspěchané překládání, když doporučoval, aby se více přemýšlelo než psalo. Mohlo by se třeba stát, že prostě anglická věta "He waited in vain" by se mohla dočkat české podoby "Čekal ve vaně" a jiná "He went by plane" by mohla být interpretována jako "Šel podle plánu".

Alespoň dobrá znalost jazyka, z něhož se má překládat, je prvním předpokladem pro správné pochopení předlohy, má pro vlastní překlad velký význam a je vlastně první fází činnosti překladatele.

Dobrá znalost jazyka pomáhá při čtení originálu šetřit časem a tolik fyzicky neopotřebovávat slovníky, vesměs dost drahé a nepříliš často vydávané. Ale hlavně umožní pochopit předlohu co do atmosféry prostředí, vytvořit si představu o charakteru postav a jejich vzájemném vztahu a předem si ujasnit kritická místa textu. Když říkám kritická místa, myslím tím určité narážky (dobové nebo lokální), obtížně přeložitelná místa, specifickou terminologií atd. Může se totiž stát, že již v této fázi tu či onu povídku nebo román odloží stranou s povzdechem "Tak tohleto překládat nebudu". A ušetří si spoustu času a trápení.

Vzpomínám si na jednu povídku, k níž jsem se takto neuctivě zachoval - byl to příběh, kosmická detektivka Isaaca Asimova The Key (Klíč) s protagonistou dr. Urthem. Právě podobná výslovnost jména Urth a naší planety (Earth) ve spojení a astronomickým symbolem pro Zemi hraje v řešení případu rozhodující roli.

V souvislosti se znalostí jazyka, z něhož se překládá, je zde určitá podpotíž spočívající v tom, že se jazyk vyvíjí, tak jak se vyvíjí celá společnost. Přebírá do sebe nové výrazy, u zavedených výrazů se posouvá nebo mění či rozšiřuje smysl. Tak například v angličtině "shuttle" neznamena jen tkal-

covský člunek, ale také prostředek pro kyvadlovou dopravu na Zemi i v kosmu - tedy v tom druhém případě samozřejmě s určitou rezervou. Nebo takový "kleenex", což je původně obchodní značka hygienických kapesníků vyrobených papírenskou technologií, zdomácněl v genetické podobě pro označení tohoto druhu výrobků. Nebo nové výrazy "splash-down" (přistání kosmického modulu v moři), "blastoff" (start rakety) a tak dále.

Sledovat vývoj jazyka by tedy mělo být součástí jeho dobré znalosti. Vhodným řešením by jistě byl pobyt v té či oné zemi, řekněme dva tři měsíce za dva tři roky, ale takové starosti si začínající překladatel nemusí přidělovat.

Když technický překladatel narazí na něco nerozumitelného, pokud to ovšem není zrovna princip celého strojního zařízení, doporučuje se ono klasické "when in doubt, leave it out" (jestli o tom pochybuješ, vykašli se na to) ve smyslu zásady, že je lepší žádná než falešná informace. Umělecký překlad je v tomto směru pružnější, protože nabízí prostor fantazii.

Potíž druhá se týká jazyka, do něhož se překládá, tedy češtiny nebo slovenštiny. Nemám na mysli základní komunikaci v mateřštině, sloužící k tomu, abychom o sobě věděli, co jsme, kam se máme vydat a tak dále, ale písemný, gramaticky správný projev.

Při simultánním tlumočení, nezaznamenaném, není problém případné omyly a chyby později nějak opovídat, pokud se vyskytnou připomínky, ale napsané slovo zůstane a s ním i všechny klady a zápory. I po letech, i ve fanzinech, když půjde zrovna o překlad SF povídky. A nejde jen o gramatiku či interpunkci, ale také o bohatství výrazů, co lze pod pojmem dobré znalosti mateřštiny chápat.

Široký rejstřík výraziva v mateřštině je důležitý pro interpretaci správně pochopené předlohy. Jazykové materiály (jazyk, z něhož se překládá, a jazyk, do něhož se překládá) nejsou totiž srovnatelné. Nelze udělat mezi termíny jednoznačně rovnítko, je vždy mezi nimi určitý posun nebo přesazení. K zachycení správné nuance mnohdy nevystačíme s přesně odpovídajícím slovem příslušného významu - je třeba volit opis, dvě tři slova místo jednoho, aby se dosáhlo vhodné umělecké interpretace. Pro úsporné a výstižné vyjádření nevystačíme tedy se

slovní zásobou dostačující pro nákup životních potřeb a zaplacení nájemného nebo vymáhání dluhu - bude moudré si čas od času pozorně přečíst původní české beletristické dílo pro inspiraci v tomto směru. To tvrdím a přísahám, že nejsem podplacen žádným z našich nakladatelství.

Potíž třetí bych nazval talent, vlastnost, o níž se většinou domníváme, že je nám vlastní, ale nemusí to být pokaždé pravda. Je však stejně důležitá jako znalosti cizího či mateřského jazyka, ale na rozdíl od nich se nedá naučit, snad jen do určité míry překlenout rutinou.

Překladatelský talent má hodně společného s literárním talentem k vlastní tvorbě a dal by se nazvat citem pro stylizaci. Protože i správně pochopená a správně jazykově interpretovaná předloha nemusí působit celkově příjemným dojmem, pokud není přiměřeně vhodně přestylizována. Je to nakonec překlad, naše interpretace cizí předlohy, který se dostává čtenáři do rukou; a co víc: podle něho je posuzován i autor originálu, i když za překlad vůbec nemůže.

Pokud jde o stylizaci - a nejen o ni, ale o míru volnosti v překladu - je zajímavé porovnávat originál a jeho dobrý překlad do češtiny nebo slovenštiny. Přiznám se, že mě k něčemu takovému přinutil Jarda Veis. Někdy před deseti dvanácti lety, když ještě dělal redaktora Sedmičky pionýrů, jsem mu zaslal překlad jedné povídky od Asimova. Za týden jsem od něho dostal odpověď se spoustou výhrad, které zde nebudu rozvádět, i když zmíněný dopis dosud vlastním. Nejdřív jsem se namíchl, ale pak jsem musel uznat, že ve většině případů má pravdu. Ten překlad byl totiž z mých prvních, a překládání technických textů člověka dost poznamená - mezi námi, je v něm hodně stereotypu. Ale Jarda Veis mě tehdy vyprovokoval k tomu, že jsem si vypůjčil z knihovny překlad jedné detektivky od Sayersové, tuším, že to byla Nepřirozená smrt (Unnatural Death) v českém překladu, jejíž originál jsem měl v paperbacku, a porovnával větu po větě, odstavec po odstavci. A dělal jsem si poznámky. Je to časově náročné, úmorné, ale poučné. Je to kratší než studium materiálů o teorii překladu. Je to inspirace, a pokud si na tomto fóru troufnu radit, pak abyste zkusili porovnat dobrý překlad s originálem. Skutečně to stojí za to.

Ve zmíněné detektivce byla například věta "he was walking a kind of social tightrope" přeložena jako "ve společnosti se pohyboval jako na tenkém ledě", což samozřejmě není překlad v pravém slova smyslu, ale elegantně přestylizovaná interpretace, protože u nás by přirovnání se společenským napnutým lanem nic neříkalo. Podobných příkladů se tam dá najít mnohem víc.

Řekl jsem, že přestylizování interpretace je otázkou talentu překladatele. Mám však dojem, že ani sebetalentovanější překladatel se neubrání určitému stereotypu, opakování zafixovaných vazeb a opisů. Netvrdím, že je to chyba či něco špatného, ale při pozorném čtení překladů od téhož překladatele to zjevně je.

Dlouho jsem si myslel, že mi překládání z angličtiny pomůže udržovat znalosti angličtiny. Teď vím, že je tomu spíše obráceně. Zjišťuji, že mám stále víc zafixované určité pojmy spíš skupinově i jednotlivě s českými ekvivalenty, že vnímám stále víc smysl, aniž bych dokázal výrazy aktivně použít v jiných souvislostech. Jinými slovy, čím víc překládám, tím víc zapomínám anglicky mluvit. Mohl jsem se o tom přesvědčit zcela nedávno, když jsem zaskakoval při simultánním kabinovém tlumočení. Mohu tedy z vlastní dlouhodobé zkušenosti potvrdit, že stálým překládáním z angličtiny ztrácím schopnost mluvit tímto jazykem aktivně. Ale nepovažuji to za nevýhodu - dosud mám mnohem víc anglických paperbacků než možností uplatnit aktivní angličtinu.

Ale vrátím se ještě k vlastní stylizaci překladu. Z toho, co jsem měl možnost porovnávat, mohu dovodit, že z hlediska výsledného dojmu je lepší překlad od překladatele s dobrou schopností stylizovat i při horších jazykových znalostech než od toho, kdo je sice v cizí řeči na výši, ale nedokáže zvládnout českou stylizaci.

Potíž čtvrtá rovná se míry volnosti překladu. Toto je podle máho otázka nejožehavější a potíž největší. Obecně se říká, že překládání - a mám na mysli umělecké překládání - je proces sdělovací, který má interpretovat myšlenkově estetický obsah předlohy při plném respektování jejího autora. Jenže tak obecný pokyn je tak široký, že zahrnuje možnost nejširšího výkladu.

Na opačných pólech stojí překlad věrný a překlad volný nebo také překlad mechanický

a překlad tvůrčí. Myslím si, že žádný z těchto extrémů není optimálním řešením. Ze zcela věrného či mechanického překladu vyniká duch překládaného jazyka a překlad je nečeský, strnulý a málo čtivý, ale na druhé straně zcela volný (tedy tvůrčí) překlad vymazává osobnost autora a nahrazuje ji osobností překladatele. Dá se říct, že technicky založený překladatel tihne k překladu věrnému, zatímco umělecky poznamenanému překladateli vyhovuje více překlad volný. Ideálně by měl být překlad věrný a volný zároveň, což je nemožné, protože jedno vylučuje druhé.

Začínající překladatel může hledat radu v odborných publikacích - ale nenajde ji. (Jiří Levý: "Psát návod k překládání není možno ani záhodno"). Tak se zkusí držet věrně předlohy, ale když přeložené po sobě přečte, zjistí - pokud je kritický - že to jaksi není ono. Zkusí uvolnit křídla fantazií, a za pár dní, když se na překlad znovu podívá, si řekne s hrůzou - "Sakra, dyť já tady něco píšu, co v originále vůbec není."

Ale ani tehdy, když už si odhadl míru mezi věrností a volností, se nevyvaruje větší či menší intelektualizaci. To znamená, že se snaží přiblížit českému čtenáři smysl, který autor originálu třeba jen úmyslně naznačil, aby vytvořil napětí.

Tak například v jedné pasáži jedné Delanyho povídky se popisuje bláznivý let pteracyklu, kdy šéf Přístavu andělů, jakési skupiny hippies z budoucnosti, veze inspektora elektrifikační služby. Autor předlohy říká (ústý inspektora) asi toto: "Dotkli jsme se země. Narazili na ni. A zastavili. Na džínsovině na jeho zádech zůstala vlhkost z mé dlaně". Překladatel intelektualizující by popsal tuto scénu mnohem plastičtěji, ale posuďte sami, zda lépe: "Když jsme přistávali, narazili jsme do země a s prudkým trhnutím se zastavili. Po dobu tohoto bláznivého letu jsem měl tak šílený strach, že jsem se potil, takže když jsem po přistání pteracykl opouštěl, uviděl jsem, že jsem mu nechal na džínsových zádech otisk potu své dlaně." To pak čtenář už vůbec není na pochybách, má jistotu, jenže neví, jak to autor doopravdy napsal, a může si o něm pomyslet něco neuctivého.

Vysvětlování toho, co chtěl autor říct, je bohužel značně rozšířeno právě ve fanzínových překladech, i když nemusí jít o tak

drastický příklad, jaký jsem uvedl.

Na druhé straně zase doslovný překlad působí nepřirozeně. Jen krátký příklad: Věta "Najednou jsem se ocitl na rohu ulice" je v doslovném překladu "Zjistil jsem se najednou stát na rohu ulice."

Potíž číslo pět: pro koho překlady psát. Začínající překladatel nemá příliš velký výběr, a budiž všem našim entuziastům čest a sláva, že začínají překládat pro sebe, nebo alespoň dřív začínali, protože teď existují fanziny a otvírají, jak bych řekl, velký trh. Je to fajn, samozřejmě pro toho, kdo se pustil do překládání, protože nachází velký prostor pro seberealizaci, ale horší pro čtenáře a autora originálu, protože se do povědomí konzumující obce čtenářské dostávají verze překladů, které s předlohou mají společný jen děj.

Renomovaná nakladatelství překlady kontrolují - vzpomínám si, že když jsem poprvé poslal do Světové literatury pár SF překladů, dr. Širotek si ode mě vyžádal originály, aby mohl moje výtvary posoudit. Musel jsem jeho připomínky respektovat a tak to trvalo další rok, než "Trojlístek SF" jak se to tehdy v polovině sedmdesátých let jmenovalo, se na stránkách Světové literatury objevil. Podobně tomu bylo později u Asimových povídek - pro výbor jsem přeložil na 250 stránek - prakticky celou antologii The Best of Isaac Asimov - než si z toho tato literární revue vybrala asi čtvrtinu.

Fanziny něco takového samozřejmě nedělají, jejich redaktoři mají všechny možné problémy jen s tím, aby je přivedli k životu, natož pak aby ještě kontrolovali úplnost a úroveň překladu. Je tedy zcela v moci překladatelů, jak takový překlad ve fanzinu bude vypadat a jaká bude úroveň literatury, kterou ve fanzinech přinášíme, protože je to především literatura o níž jde a ne informace o tom, co ten či onen autor napsal.

Pokud si to mohu dovolit, obracím se s prosbou na začínající překladatele, aby se snažili o dobrý kompromis překladu věrného a volného, i když jde jenom o fanziny vydávané v relativně velmi nízkých nákladech. Aby se o to snažili už kvůli sobě - je zde nebezpečí, že z takových snadných úspěchů v seberealizaci se stane stereotyp, který jim zabrání uplatnit jejich velký talent, který v nich třeba dřímá.

Největším prohřeškem vůči překladatel-

ským zásadám je překlad neúplný - podle teoretika Levého není neúplný překlad překladem vůbec. Takový neúplný překlad zkresluje, rospytluje atmosféru, kterou autor třeba úmyslně chtěl navodit (například vleklým popisem), a poškozuje jak autora v očích čtenáře, tak čtenáře samotného.

Možná, že si většina myslí, že četla překlad Asimovovy Foundation (Základna) ve fanzinovém provedení uvedeném pod názvem Nadace. Ve skutečnosti četla obsáhlou informací o tomto románě, v níž je tak asi pětina z toho, co je v originále. Obdobně je tomu například u Enemy Mine (Můj nepřítel) od Longyera, kde je vynechána řada pasáží, a to pasáží podle mého názoru důležitých, jako je "braňwashingové" školení příslušníků ozbrojených sil Země k nenávisti vůči Dracům, uvedené formou retrospektivy.

Mám dojem, že v těchto případech hraje úlohu snaha přijít s překladem dobré předlohy co nejdříve, což je určitě chvályhodné, ale nemělo by to být za cenu znehodnocení předlohy. Což je jen další moje prosba, a níž se obracím na začínající i zavedené fanzinové překladatele.

A na závěr pár ukázek porovnání překladu profesionálního překladatele (P) a slušného překladu amatéra (A) téže povídky. Jde o povídku I. Asimova "The Machine that Won the War":

P	A
. Stroj, který vyhrál válku	. Počítač, který vyhrál válku
. John Henderson	. John Henderson,
stěží ovládl nadšení,	který jen stěží po-
provázející pocit	tlačoval pocit úlevy
triumfu. "Je po nich!	z triumfu, reagoval
Je po nich! Znovu	nadšeně. "Jsou zlik-
a znovu si to opakuju	vidování! Jsou zlik-
a pořád tomu nemůžu	vidování! Opakují si
věřit..."	to stále dokola a po-
	řád tomu nemůžu uvě-
	řit..."
. Henderson se úko-	. Henderson vnímal
sem podíval po obou	své spolence jen
zbývajících.	periferně.
. Trojice si po kra-	. V této krátké me-
tičce období mezihry,	síhře mezi nebezpe-
oddělující nebezpečí	čím války a problémy
války od problémů	míru, kdy se oni tři
míru, kdy se celá	rozhodli najít klid-
metropole zbláznila,	ný kout v metropoli

P
instinktivně vyhledala jediný klidný kout vůbec. A v této chvíli si byl vědom jen tíže své viny.
."To je jasné," řekl, aby ho uklidnil, Smith. "Vím, že ses snažil."
. Zlehka, jako kdyby si na něco vzpomněl, se znovu usmál a cvrnkl minci do vzduchu.

A
zblázněné radostí, si plně uvědomoval tíhu své viny.
. "Samozřejmě," řekl Smith konejšivě, "je mi jasné, že ses o to pokusil."
. S náznakem úsměvu ze vzpomínky, vyhodil minci do vzduchu.

S výjimkou vlastního názvu, v němž bych dal přednost výrazu počítač, je z těchto ukázek zřejmá převaha profesionála, který uplatňuje přiměřenou míru volnosti s ohledem na vyjadřování v češtině. A to uvedený amatérský překlad není špatný, i když o něco víc poplatný originálu, tedy věrnosti.

Možná by stálo za to takové komparativní studie provádět v rámci jakéhosi semináře, kterému my sci-fiisté říkáme workshop. Prospěch by z toho měl nejen překladatel, ale i čtenář fanzínů.

Chtěl bych vám poděkovat za to, že jste vydrželi mě vyslechnout, a popřát amatérským překladatelům, aby profesionály brzy dohonili.

ONDŘEJ NEFF

PROBLEMATIKA TVORBY VĚDECKOFANTASTICKE LITERATURY

Jak vědí pravidelní účastníci Parconů, tak jsem až doposud vždycky povídal o významných osobnostech světové SF, a proto tyto pravidelné účastníky možná bude šokovat, když zjistí, že dnes budu hovořit prakticky o sobě. Ono to má i jistou logiku. Já už jsem o tom trošičku hovořil včera večer, když se mě polský kolega ptal na mé údajně monopolní postavení, pokud jde o kritiku, eventuálně historiografii SF. Trvám na tom, že jsem se vlastně do role dejme tomu historiografa dostal mimoděk. Celkem vzato nebyl jsem ani první. Pan doktor Kajdoš dávno přede mnou dělal průkopnickou práci a seznamoval tehdy ještě rozptýlený český fandom, který se tak ještě zdaleka nejmenoval, s nejvýznamnějšími představiteli světové SF. A toto jsem dělal i já, dělal jsem to rád, dělal jsem to s chutí až do doby, kdy právě z fandomu vzešli skutečně fundovaní historiografové, kteří, jak doufám, třeba na příštích Parconech budou dělat to, co jsem dělal dosud já. Třeba Ivan Adamovič je dnes na slovo vzatý znalec moderní SF angloamerické oblasti. A proto jsem se domluvil s pořadatelem letošního Parconu, už

vlastně v zimě, kdy se tato akce připravovala, že tady nebudu předkládat žádný medailon nějakého autora a že se budu zabývat problematikou, nebo spíš technikou psaní. Konec konců toto naše setkání má přímou souvislost s psaním, protože jste tady většinou autoři povídek do soutěže Karla Čapka a možná, že by vás tedy mohl zajímat můj názor na tu věc, jak se píše, jak se nepíše a nebo dejme tomu, jak se snažím psát já. Prosím vás, toto je jaksi úvodem a podotýkám i to, že je docela možné, že mnohé z vás nebude to mé povídání bavit. Já se tedy za to předem omlouvám.

Pořadatelé obdarili toto mé vystoupení názvem Problematika tvorby vědeckofantastické literatury. Ten název je ještě odpudlivější, než jsem předpokládal a upřímně řečeno, sám jsem byl tím názvem překvapen: až doposud jsem totiž netušil, že existuje nějaká specifická problematika vědeckofantastické tvorby. Domníval jsem se, že problematika je tvorba sama, ať hudební, výtvarná nebo literární. Pokusím se ale splnit zadání, ačkoli si nejsem jist zde, na samém začátku, že se mi to podaří. Konkrétní zku-

ženosti mám jenom s vlastní praxí. Budu tedy tak neskromný, že k obecněji platným závěrům se - snad - dopracuji po prozkoumání toho, co jsem až doposud v oblasti SF sám napsal. Slibuji sobě i vám, že při tom budu naprosto upřímný, až po tu hranici, kdy se člověk vystavuje nebezpečí policejné-soudního postihu.

Tak tedy tvorba. Je to vznešené slovo, raději budu používat slova "praxe". Jak se to vlastně stalo, že zde před vámi stojím v roli SF praktika? Vystudoval jsem novinářskou fakultu způsobem, jakým ji dnes studovat nelze. Bylo to v polovině oné blažené doby, již Američané říkají "swinging sixties", tedy v polovině šedesátých let, kdy se - relativně - více hledělo na výsledky a méně se kontrolovaly způsoby, jak jich bylo dosaženo. Více než v posluchárnách jsem studoval v redakcích, zejména rozhlasových: nejdříve v krajském studiu v Plzni, od roku 1966 v Praze, v zahraniční rubrice hlavní redakce zpravodajství. Nedávno o té rubrice psali v novinách a nepsali o ní hezky, ale mé jméno tam naštěstí vynechali... Nejdříve jsem měl za úkol excerpovat zpravodajství agentur Reuter a AFP a vytvářet z nich cirkapětistránkové elaboráty, které sloužily komentátorům za podklad k psaní komentářů. Po nějaké době jsem mohl přejít k závažnější práci a psal jsem vlastní zpravodajská a komentátorská relace. Toto trvalo tři roky, až do mého odchodu do základní vojenské služby. Za tu dobu, podle střízlivého odhadu, jsem napsal dva a půl až tři tisíce stran textů.

Proč o tom mluvím?

Literární tvorba, totž práce s textem. Zdůrazňuji slovo "práce". Jako každá pracovní činnost, i ta literární vyžaduje - má-li být úspěšná - zkušenosti a cvik. Nechci podceňovat zkušenost, již člověk nabývá četbou. Naopak, tato zkušenost je nezbytná. Než začneme sami psát, musíme hodně číst. Dovednost předchůdců proniká do našeho myšlení. Bezdělně přebíráme stylistické metody těch autorů, kteří jsou našemu naturelu nejbližší. Nicméně je to metoda pasivní, zatímco psaní vlastních textů je metoda aktivní.

Jak jsem řekl, psával jsem v těch dobách zpravodajství. Vůbec tedy nešlo o žádnou uměleckou tvorbu. Ale i zpráva se dá napsat dobře nebo špatně, šťavnatě i suše, přitažlivě i odpudivě. Nadřazení mě vedli vždycky k té první alternativě. A tehdy jsem došel k poznání, tomu prvnímu, které bych vám rád

sděлил. O bezprostřední komunikaci se čtenářem, v mém případě tehdy s posluchačem, je třeba se pokoušet bez okolků, okamžitě, od první věty, od prvního slova. Otevřte noviny na libovolné zpravodajské straně, najdete tu bezpočet příkladů. - Sikhští teroristé v Pandžábu ve středu zavraždili při svých přepadech dalších jedenáct lidí. - Základ informace musí být obsažen už v první větě. Věty následující doplňují a rozvádějí základní informaci. V této souvislosti se hovořívá o pyramidové stavbě zprávy. Ona první věta je špička pyramidy. Každou další větou rozšiřujeme informaci a můžeme postupovat takřka až do nekonečna, až po líčení krajinných krás Pandžábu. Takto postavenou zprávu pak lze snadno krátit - samozřejmě od základny pyramidy. Správně postavená zpráva má podat podstatu informace, i když ji seškrtneme až po tu jedinou, tedy první větu.

Tuto zásadu chovám na paměti dodnes.

V americké teorii o metodice psaní se užívá termínu "hook" čili "háček". V povídce má být v prvním, nejpozději pak druhém odstavci obsažen háček, který zachytí pozornost čtenáře. Dovolte abych prolistoval kanonickou knihu Labyrint (Stále si myslím, že je to nejlepší antologie, která v našem teritoriu byla vydána.) a pokusil se najít ony háčky. Kniha začíná povídkou Město od Bradburyho. Povídka je zahájena větou: Město čekalo dvacet tisíc let. Komentáře netřeba. Také v další Bradburyho povídce je vše podstatné obsaženo v první větě: Nejednu noc se Fiorello Bodoni budil ze spánku a naslouchal svištění raket na temné obloze. Co všechno je v té větě obsaženo! Probíhá raketový exodus, probíhá už dlouho - nejednu noc. Bodoni s sebou neletí, zůstává doma. Zřejmě ho to trápí, protože se probouzí ze spánku. Čili tato poměrně složitá situace je popsána v jediné řádce první věty. Ale pokračujme. Třetí povídkou Labyrintu je Les od Van Vogta. Zde první věta: V jasné záři onoho dalekého slunce les dýchal a cítil své bytí. A druhá věta: Věděl o lodi, která se spustila dolů tenoukými mlhami horních vrstev vzduchu. Zde je celá výchozí situace ve dvou větách, ale už v té první je řečeno to podstatné, že totiž onen les je živoucí a sebe-vědomý bytost. Chruďošiví jsou borolové od Lewise Padgetta: Pokus popsat Unthathohoratena nebo jeho okolí byl by mařením času, jednak proto, že od roku 1952 uplynulo hezkých pár miliónů let

a také proto, že přesně vzato nebyl Unthatorsten na Zemi. Obýval nahoře cosi jako stanici v něčem jako v laboratoři. Chystal se vyzkoušet svůj stroj času. Pokračuji - Burácení hromu, opět Ray Bradbury. První věty: Ten nápis na zdi jako by se chvěl, roztřesen clonou proudící teplé vody. Eckel ucítil, jak mu víčka mrkla přes upřený pohled, a nápis zahořel i v té okamžik trvající tmě: Výpravy v čase, s.s.r.o. Bradbury, Zlaté sluneční jablka: "Na jih," řekl kapitán. "Ale," namítli mu z posádky, "tady ve vesmíru přece žádné takové údaje směru neplatí." "Když člověk letí dolů ke slunci," odpověděl kapitán, "a všechno začíná žloutnout a žhnout a lenivět, pak míří jen jedním směrem." Další povídka je od Heinleina, Zelené stráně Země: Toto vyprávění je příběh Rhyslinga, Slepého pěvce vesmírných drah - ne ovšem jeho oficiální verze. Ostatně jeho slova jste zpívali ve škole. Létající stroj od Bradburyho: Léta Páně čtyřtého panoval na trůně za Velikou čínskou zdí císař Juan. Už tato první věta nabudí pozornost čtenáře, který je překvapen, že SF povídka se odehrává v roce 400 na dvoře čínského císaře a jmenuje se Létající stroj. A už v úvodním dialogu císaře se sloužícím sluha zvolá, že se stal zázrak a nějaký člověk létá. Následující povídka je Labyrint od Franka Robinsona: "Úřady dají po tobě pátrat ... za dva týdny," řekl. "Budeme mít štěstí, budeme-li za dva týdny ještě na živu," ušklíbl jsem se. Robert Abernathy, Nerovný boj začíná takto: Opatrně vyšel ze sklepní místnosti a zamkl za sebou dveře. Najednou ho napjaté nervy vymařily k útěku a rozběhl se vzhůru po schodech vedoucích ke světlíku. Klopýtl o vydrolený schod, zavravoral, stěží se zachytil, stál těžce oddychuje a snažil se přemoci hrůzu. Jen klid. Času dost. Clifford Simak, Ztracená věčnost. PAN REEVES: Situace po mém soudu vyžaduje přesně vymezené záruky, aby se prodlužování života nezmocnily politické strany nebo jiné vládnoucí skupiny. A nakonec Babelská knihovna Jorge Luis Borgese: Svět (kterému jiní říkají Knihovna) se skládá z neurčitého a snad nekonečného počtu šestlůhlých galerií, které mají uprostřed široké větrací šachty, obehnané úzkým zábradlím. Tato poslední citace je obzvlášť výmluvná: kdyby totiž nějaký čarodějník vygumoval všechny existující exempláře Borgesovy povídky s výjimkou této úvodní

věty - přesně tak, jako redaktor seškrtává agenturní zprávu - podstata sdělení by zůstala zachována, právě tak jako ve zprávě budované pyramidovým způsobem.

Zahájení povídky, toť něco podobného jako je zahájení šachové hry. I to je jednoznačné: nelze táhnout pěšcem i koněm, musí se táhnout buď pěšcem nebo koněm. Tah předurčuje další vývoj. Dovolte ale, abych ještě chvíli setrval u zahájení povídky. Jeho jednoznačnost je čímsi podmíněna: touto podmínkou je zcela jasná - řeknu opět jednoznačná - koncepce povídky a krystalická jednota nápadu.

Nedávno jsem debatoval s jedním dramaturgem od filmu a zmínil jsem se mu o románu, který mi příští rok vyjde v Mladé frontě. Jmenuje se Pole šťastných náhod. Řekl mi: Povězte mi ve dvou větách o čem to je. Dokázal jsem to, ale vnitřně jsem cítil, že ho ty dvě věty nezaujaly. Od toho okamžiku začínám pochybovat o zdařilosti knihy, které mi dala tolik práce - ještě se o ní zmíním. Tato zásada - vyjádřete to ve dvou větách - by se měla každému z nás stát prubířským kamenem. Jakmile jsme nuceni odpovědět - to nejde, to je moc složité, fabule je nejasná, mlhavá, krátce - špatná. A dokud ji nezbavíme mlh, ať už kladivem nebo hoblíkem - nedokážeme to správně zahájit, ten první tah jednou jedinou figurou.

Zatím jsem hovořil o metodice stavby zprávy, přesněji řečeno, o základní struktuře její stavby se zvláštním zřetelem k první větě. Teď se pozastavím u jazyka.

Jazyk je náš základní pracovní nástroj. My musíme ovládat jazyk a ne naopak - nemáme připustit, aby on ovládal nás.

Oč mi jde, ukážu na malém příkladu.

Už jsem tu zprávu tedy citoval, namátkou jsem ji vybral z četkařského zpravodajství z 23. června tohoto roku: Sikhští teroristé v Pandžábu ve středu zavraždili při svých přepadech dalších 11 lidí.

Po stránce faktické je ta věta v pořádku. Pokusím se ji trochu pozměnit, poslouchejte:

Sikhští teroristé v Pandžábu ve středu přepadli a zavraždili dalších jedenáct lidí.

Uvědomuji si, že nastal jistý významový posun: oni sice přepadli a zavraždili dalších 11 lidí, ale přepadli a nezavraždili daleko víc, neboť je pravděpodobné, že při těch přepadech neztratili život všichni lidé.

Významový posun, ale nikoli lež: ty mrtvé museli nejdřív přepadnout a pak zabít, změnou jsem se tedy nedopustil nonsensu.

Co jsem to vlastně udělal? Nahradil jsem tři slova "při svých případech" jediným "přepadli". Věta nabyla na spádu a na dramatictosti. A zpráva - tak mě to aspoň učili před těmi dvaceti lety - má být především drama.

Drama, toť děj a ve větě je děj vyjádřen slovesem. V češtině se sloveso vyskytuje ve dvou podobách, jako element činný a element trpný. Ukážu na známém příkladu: Teroristé zavraždili jedenáct lidí - zde sloveso je v podobě činné. Jedenáct lidí bylo zavražděno teroristy, zde je uveden tvar trpný. Je nasnadě, který z obou tvarů lépe vyjadřuje drama - samozřejmě ten činný.

Ve společnosti sikhských teroristů se ještě chvíli zdržím. Při úpravě zprávy jsem nahradil pasáž "při svých případech" a nahradil ji slovesem v činném tvaru "přepadli". Nevedla mě k tomu jenom záliba v činném tvaru slovesném. Připomenu, že jsem začínal v rozhlase a každou řádku musel někdo přečíst do mikrofonu, ať už spíkr, redaktor nebo já sám. Zkušený spíkr dokáže přečíst cokoliv aniž by se zabreptal, ale některé texty se mu čtou snadno a jiné méně snadno. Mně vždycky šlo o to, aby se mé texty snadno četly nahlas.

Namátkou jsem otevřel slohu s povídkami autora, který zde není přítomen a čtu větu tohoto znění:

Je to přeci jen dobrý pocit uhánět neznámou krajinou, ponořenou do šera, jasná měsíční noc na Zemi, ale tady je to den, v noci je tma, že bys ji mohl krájet, infra-brýle na očích jsou stejně na kočku, ale člověk si nevybere, je to v podstatě stejné, ještě že má pásák dokonalou automatiku a překázkám se dokáže vyhýbat i sám, nebo na ně upozorní, případně si můžu cestu uhladit laserem, ale to jen v krajním případě, nař upozorňovat na to, že jsme na výletě.

Dávám čestné slovo, že jsem vše zvolil namátkou, větu i povídku i autora. Je, bohužel, typická pro to, co se obvykle u nás píše. Standartem se stal jakýsi automatický záznam představ, které autorovi plynou v hlavě. Nepřehlednost, ba zašmodrchanost je považována za známku literární vybroušenosti, jako by to byl snad dokonce nějaký vančurovský styl. Všimněte si, jak chaotická je ta věta.

Nemá ani začátek, ani prostředek, ani konec - z hlediska logického, nikoli větně topologického. Věta začíná: Je to přeci jen dobrý pocit uhánět neznámou krajinou. Tento fragment by mohl sám o sobě sloužit jako samostatná věta. Zbavme ji balastu, udělejme z ní větu holou: Je to pocit uhánět. Zdá se vám to absurdní? Ale vůbec ne - je to logické. K takovým koncům vede nešvar, který se bohužel zabydlil v našem literárním jazyce: špatné používání a nadužívání infinitivu, neurčitěho způsobu. Je to přeci jen dobrý pocit uhánět neznámou krajinou - proč autor nenapsal: Rád uháním neznámou krajinou? Asi mu to připadá příliš obyčejné, až banální. Zašmodrchaný tvar - Je to přeci jen dobrý pocit uhánět neznámou krajinou vyvolá v autorovi přeci jen dobrý pocit psát literárním stylem. A nejen to: Kdyby nepsal takto zašmodrchaně, kdyby přiznal barvu a psal tak, jak se mluví, brzy by přišel na to, že to co napsal je nesmysl a nejasnost. Jen si to představte: Krajina na neznámé planetě, tma jak v ranci, terén nerovný (jinak by tu nebyla zmínka o laseru), situace nebezpečná (jinak by tu nebyla zmínka o tom, že není radno upozorňovat na přítomnost pásáku v krajině). Lze v takové situaci hovořit o "uhánění" a o "dobrých pocitech"?

A tu to máme, vezíme v "problematicke tvorby science fiction" až po uši.

Přestanu už grilovat citát z neznámého díla neznámého autora a začnu se zabývat vlastními nejasnostmi.

První SF povídku jsem napsal někdy ve čtyřiasedmdesátém roce. Na objednávku propagačního oddělení České státní pojišťovny jsem sestavoval kalendář, či almanach, něco podle vzoru Peřírkova rodinného kalendáře. Napsal jsem osm povídek: detektivní, pohádkovou, dívčí, pro ženy, humoristickou, užněvímjakou, hororovou a sci-fi. Zákazník akceptoval všechno, co jsem napsal, s výjimkou toho hororu a sci-fi. Se zamítnutým materiálem naložil radikálně, prostě ho hodil do koše. Horor se mi podařilo rekonstruovat a vyšel ve sborníku Hvězdy v trávě pod názvem Nevěsta pro dlouhou noc. SF povídku jsem už nikdy neobnovil. Jmenovala se Kukaččí vejce. Odehrávala se v poslední etapě galaktické války lidstva proti mimozemšťanům. Lidstvo je poraženo a čeká na konečný útok vetřelců. V hodině H minus deset přivedou do štábní místnosti muže, který vynalezl stroj času.

Po krátké poradě padne rozhodnutí, že lidé uvedou stroj času do chodu a vrátí se do doby před začátkem kosmické éry. A pak zruší astronomii, spálí všechny knihy pojednávající o vesmíru a zároveň popraví všechny, kdo se zabývají raketami, Ciolkovského, Goddarda, Obertha - všechny do jednoho a navíc naloží stejným způsobem se všemi, kdo se zabývají elektromagnetickými vlnami, rádiem a telegrafii. Jen tak se lidstvo vyhne jinak nevyhnutelnému střetu s mimozemšťany.

Povídka, jak jsem řekl, skončila v koši a já si teď po bezmála patnácti letech kladu otázku, zda právem nebo neprávem. Neprávem jistě v tom smyslu, že mi ji měli vrátit, ale nejspíš právem z toho hlediska, že byla, inu, pitomá.

Člověk píšící, člověk píšící cokoliv, ať je to zpráva pro rozhlasové vysílání nebo sci-fi povídka, se obrací k dospělým lidem. Jejich inteligence je přinejmenším obdobná, jako je inteligence jeho. Mnohdy je mnohem, mnohem vyšší. Jakým právem tento člověk předpokládá, že jeho poselství dojde adresáta?

Ta moje povídka Kukaččí vejce, asi, kdyby byla opravdu silně a básnicky napsaná, by v koši neskončila - jenže ne pro svou fabuli, pro děj a geniální nápad, nýbrž pro styl. Jenže styl a fabule nejsou odlišné entity - dobrý styl je výsledek dobré fabule a naopak, kdo umí dobře fabulovat, má obvykle i vybraný styl.

Zatím jsem se zabýval jazykem, akcentoval jsem zásadu přímého otevření příběhu, hovořil jsem o znělosti věty, o činném tvaru sloves, o nepřipustnosti používání infinitivu ve větě - leda ve výjimečných, opodstatnitelných případech. Tokem úvah jsem se dostal k prvnímu kritickému úskalí: Proč vůbec psát sci-fi?

O motivech, jež mne vedly k sepsání první sci-fi povídky, jsem už psal: chtěl jsem obsáhnout všechny hlavní oblasti žánrové literatury. Jenže nezůstalo u ojedinělého pokusu. Někdy v roce 76 jsem napsal další dvě povídky, napsal a nabídl je Ahoji. Jedna vyšla, druhá nikoli, ale Ahoj se zachoval slušnější než Pojišťovna, protože mi povídku vrátil, doprovobenou dopisem, že - cituji z paměti - se redakce těší na moje lepší povídky.

Ta vrácená se jmenovala Kamenný muž ve výtahu. Šlo v ní o to, že úředník jede v úřadě výtahem a zkamení. Zkamenělého muže záhy

najdou. Postavu nelze z výtahu vytáhnout. Protože v úřadě jiný výtah není, osazenstvo musí nadále sdílet kabinu s kamenným mužem. Vzniknou patálie s manželkou postiženého: Je ten muž mrtev? Nebo je nemocen? Má právo na přesčasy - je přeci v úřadě 24 hodin denně. A co ona, je vdova a může se znovu vdát? Než se tohle všechno vyřeší, uplyne rok, kamenný muž obživne, aniž si čeho všiml, odejde ke svému psacímu stolu a pokračuje v práci.

Můj dobrý otec tuto povídku četl a projevil nad ní podiv. Proč se zabývám takovými nesmysly? Proč píšu o muži zkamenělém ve výtahu? Copak někdo může zkamenět ve výtahu? Nastala situace, o níž jsem už hovořil: moje poselství nedošlo adresáta, neproniklo bariérou inteligence a zdravého úsudku. Cožpak může někdo zkamenět ve výtahu? Nebo jinak - Cožpak může existovat stroj času? Cožpak jsou mezihvězdné lety možné? Cožpak lze vyrábět androidy?

Ano, takovou otázku si musíme klást, otázku podobnou té, již mi tehdy položil tatíček: Proč psát o takových očividných nesmyslech?

Řešení je jednoduché. Tato otázka byla otázkou pro mého otce, nikoli pro mne. Já, protože jsem vždycky o podobných nesmyslech rád četl, jsem cítil jakési nutkání o nich i psát, pokud bych měl něco psát. Řeknu jinak: když psát, tak sci-fi. Věřím, že obdobné motivy má i ne jeden autor SF povídek zde přítomný. Jistě není náhoda, že ti nejúspěšnější mezi námi jsou zároveň i fanoušci a mnohdy i znalci SF četby.

A právě v tomto punktu vidím ono zásadní úskalí SF tvorby.

Píšeme rádi SF hlavně proto, že rádi SF čteme. Naše inspirace je tudíž především literární.

Proč píší autoři mainstreamu? Můj přítel a redakční kolega Pavel Frýbort píše - podle jeho vyjádření - o věcech, které ho žerou, nahraďte první písmeno jiným, v abecedě nepříteli vzdáleným a dojdete k autentičtější verzi jeho programového prohlášení. Píše o povalečích, vekslácích, zkorumpovaných policajtech. Čerpá látku ze života. Je inspirován životem. My ne, jsme inspirováni literaturou, píšeme proto, že čteme, čili píšeme proto, že ve skrytu duše věříme síle vlastního talentu, která nám umožní napsat něco lepšího, než napsali jiní.

Když jsem při psaní tohoto rozkladu

dospěl sem, zastavil jsem se na chvíli a uvažoval, jakou odezvu předchozí odstavec bude mít. Vystal mi před vnitřním zrakem obrázek hněvivé tváře Ivana Kmínka, muže tak vnitřně poctivého, že mu hrozí nebezpečí svatosti. Z příšeří svědomí na mne blýskaly multidioptické lasery Evy Hauserové, otcovsky se na mne usmíval jediný lučištník mezi námi, Slávek Švachouček. Jako svatí na orloji přicházeli a zase odcházeli, aby němě vykřikli: plíži na tvůj hrob!

Ale budu - jak jsem slíbil nebo vyhrožoval - mluvit jenom o sobě.

Mé literární prvotiny naprosto nebyly jenom SF, ba naopak, ty dvě zkrachované SF povídky činily nepodstatnou výjimku. Skutečnou prvotinou byla dětská detektivka psaná na holport s přítelem Vladimírem Kovářikem. Odehrávala se za našich dnů ve městě Praze. Ze života? Nenechte se vysmát: byla to sláтанina vycucaná od A až do Zet z palce. Pak následovaly dvě non-fiction. Podivuhodný svět Julese Verna a Tajná kniha o fotografii. Beletristické knížky se jmenovaly Tátoviny a klukoviny, to byla ta první, ta druhá nesla název, za který jsem odpovědný jen částečně: A včely se vyrojily.

Tátoviny, to byla opravdu knížka ze života. Obsahuje záznamy mých zážitků se synem z doby, kdy mu byly čtyři, pět let, doplněné některými mými zážitky. Takhle nějak obvykle vznikají prvotiny: člověk se snaží zachytit vlastní minulost, vlastní pocity, snaží se smést na jednu lopatku trosky nadějí. V nakladatelství Mladá fronta funguju jako lektor edice prozatérakých prvotin. Prakticky všechny, co jsem doposud četl, čerpaly z vlastních zážitků. Román A včely se vyrojily, třebaže se také jakž takž odehrává v současnosti, v kulisách soudobé Prahy, je na rozdíl od Klukovin také jen pustá fikce. Jenže v době, kdy tyhle knihy vyšly, jsem už měl v tisku dějiny české sci-fi Něco je jinak, sbírku povídek SF Vejce naruby a román Jádro pudla.

Abych rekapituloval: jen jedna jediná kniha ze všech jmenovaných, Klukoviny a tátoviny, byla inspirována životem. Všechny ostatní, ať fiction nebo non-fiction, byly tak či onak inspirovány literárně.

Přiznám se, že o tom často medituju. Uvažuju o tom, zda nedělám chybu, když zůstávám v imaginárním světě. Měl bych se možná vrhnout do náruče mas a přitisknout

ucho k jejich bušícímu srdci, už proto, aby mne tiskli v Literárním měsíčníku a abych se stal zasloužilým a těsně nad hrobem i národním umělcem. Ale bez žertu - nejen proto. Aby si mě více vážili lidé, kterých si vážím já a které mám rád a kteří - jak cítím - se podivují, podle jejich naturelu ěkodolibě nebo s náznakem politování - proč nepíšu o životě, proč si vymýšlím nejapnosti. Přiznám se, že mě to trápí. Mohl bych jmenovat. Jsou to většinou literáti básníci i povídkáři. Myslím si, že tady odbočuji z toho, co jsem si připravil. Třeba autorský osud Josefa Nesvadby je poznamenán obdobnými pocity, že on, který začal jako autor čistokrevné a vysoce kvalitní SF, se v důsledku těchto pocitů uchýlil k jakémusi kompromisu, jenom proto, aby se vyrovnal s určitou částí čtenářské veřejnosti. Jak jsem řekl, mě to také trápí a ne proto, že toužím po titulu zasloužilý umělec, ale opravdu bych byl rád, kdybych na prsou nenesl tu pomyslnou žlutou hvězdu s iniciálami SF. Zdeněk Volný v úvodníku 31 čísla Kmene, které teprve vyjde (a bude v něm i reportáž o Parconu), vzpomíná, jak přinesl do nakladatelství knížku Neděle na prodej. A to se podívejme, řekli mi, to je sbírka sci-fi povídek. Zdeněk v úvodníku píše, že se tenkrát podivil: myslel si, že je to jenom knížka povídek.

V Leonardu se píše o tom, že je třeba sci-fi zachránit, rehabilitovat a kdovíco-ještě. Snad je to i pravda. Ale podívejme se na celý problém čistě prakticky.

Určitá část populace čte: nemám představu, jak je ta část velká a celkem na tom nesejde. V daném případě nám jde jenom o tuto část, lidé nečtoucí nás nemusí zajímat. Rozdíl v inteligenci čtoucí části populace nebudou veliké. Proč vůbec lidé čtou? Co je k tomu vede?

Každý člověk prožívá větší či menší sumu zkušeností. Tato suma je vždycky omezená: i ten, kdo toho v životě prožil hodně, neprožil všechno, jeho osobní zkušenost je vždycky limitována časově i prostorově. Člověka mimo jiné charakterizuje i touha překročit práh vlastní zkušenosti. Z této touhy vznikla schopnost řeči a ta jí - zpětně, či dialekticky - ještě povzbudila. Literatura je od věků osvědčený prostředek, jak překročit hranice vlastní zkušenosti.

Mezi čtenářem a literárním dílem musí vzniknout fungující vztah. Pokud čtenář nemá

pocit, že četbou rozšiřuje svoji zkušenost, tento vztah nenastane, čtenář nabyde dojmu, že další četba je ztráta času a knihu odloží.

Vznik tohoto vztahu je podmíněn konkrétní kulturně-historickou situací. Některá kniha funguje dlouhodobě, jiná má z tohoto hlediska jepičí život. Jaká je dnešní situace zde, u nás, v Československu? Jaké jsou hlavní determinanty určující vztah čtenáře k literárnímu dílu?

V uplynulé době jsme svědky a doufejme i spolutvůrci procesu, namířenému proti komunikačním bariérám. Hovoří se a píše mnohem otevřeněji než dříve, jedno tabu za druhým padá. Čtenář touží sdílet zkušenosti, které mu byly odpírány. Odtud plyne úspěch Johnova Mementa, to je zdroj dychtivosti, s jakou je očekáván román Báry Basikové, se zájmem bude přijat jistě román Pavla Frýborta Vekslák. Co můžeme v této situaci čtenáři nabídnout my, autoři science fiction? Jaký druh zkušenosti?

Jenom vlastní fantazii.

A to je důvod, proč tu pomyslnou Davidovu hvězdu navždycky ponese. Fantazie patřila a bude patřit do okruhu zkušeností vnitřní, duchovní, kdežto autentická zkušenost bude zakotvena jen a jen v životní realitě.

A znovu se mi objevuje ten zástup orlojových apoštolů SF víry před vnitřním zrakem. Cožpak nevím, že SF extrapoluje reálné životní problémy? Cožpak nevím, že se zabývá vztahy mezi lidmi, civilizační problematikou, ekologií?

Ano, vím, ale nepřestanu tvrdit, že román o lesbické lásce současných dívek v současné Praze vyvolá ve čtenářích intenzivnější pocit sdílené zkušenosti než - dejme tomu - moje povídka Jitro pro strašnou radost, pojednávající o homosexualitě interstelární.

Může se vám zdát, že spějí k závěru pesimistickému. SF nemá smysl, má ho jen a jen autentická, pravdivá, necenzurovaná literatura realistická.

Ano, tak to je a na tom trvám - pokud se na celou problematiku budu dívat z povzdálí, jaksi - statisticky. Trvám v skutku na tom, že procentuálně vzato, více lidí bude číst pravdivou - zdůrazňuji pravdivou - realistickou literaturu, než sebelepší science-fiction.

Takový je pohled z povzdálí. A jak vypadá pohled z blízka?

Opět se navrátím k mé vlastní situaci autora.

Můžete se mne zeptat, proč tedy nepraštím s fantastikou a taky nepíšu o lesbičkách, vekslácích a zkorumpovaných policajtech.

Odpovím, že lesbičky, veksláci a policajti jakéhokoli druhu mne nebaví, kdežto mezihvězdné lety, roboti a stroj času mě baví. Abych citoval onoho vraha z Capotovy knihy Chladnokrevně, který s oprátkou na krku zašeptal: Asi bych se měl někomu omluvit. Ano, asi bych se měl někomu omluvit, ale jiný už nebudu. A spoléhám na to, že podobně je postižené určité procento čtoucí populace, že tito lidé i nadále dají přednost androïdům před lesbičkami. A pro ně hodlám i nadále SF psát, čistě proto, že o ničem jiném psát nechci a hlavně - ani to nedovedu.

Toto programové prohlášení může znít úlevně, jsou to jakási osvobozující slova a může si je vzít k srdci kdokoli z vás. Ale pozor, boží prst píše svoje MENE TEKEL nad hlavami nás všech. V každém případě, v případě realistické i fantastické literatury, jde o sdílení zkušenosti. Zdůrazňuji - zkušenosti. Obracíme se k inteligentním lidem. Obracíme se proto co nejčastěji k sobě a své práci a co nejobjektivněji, bez otcovského zaujetí, si odpovíme na otázku: Je tohle vhodné čtení pro dospělého člověka? Vezme tenhle nápad inteligentní čtenář vážně? Byl jsem nedávno na besedě v Biologickém ústavu Akademie věd a jindy zase ve Fyzikálním ústavu v Řeži. I tam mne napadlo - měl bych se asi omluvit. Ukázalo se, že ti lidé, mnohokrát inteligentnější a vzdělanější než já, moje povídky četli a - Bůh mne netrestej - o nich přemýšleli! Jsem vůbec schopen nějak nahradit jejich újmu?

Je načase, abych navázal nit výkladu.

Znovu apeluji na jasnost myšlenky: Čtou nás dospělí lidé. Z jasně formulované myšlenky plyne jasný styl. Platí to pro povídky i pro romány.

Nejdříve se pozastavím nad povídkami.

Tak především: Jaká je geneze povídky?

První tři jsem publikoval v dvojantologii Vojty Kantora Železo přichází z hvězd a Lidé ze souhvězdí Lva. Nejstarší z nich je Petr a Lucie. Dopustil jsem se v ní snad všech přestupků, o kterých vím, že se při psaní povídky nemají dělat.

Vzpomínám na okamžik inspirace této povídky: přšelo a já si uvědomil, že v dešťo-

vých kapkách je plno chemických nečistot. I napadlo mne - prosím vás, neusuďte z toho, že keď myslím, myslím iba na jebačku, jak se praví ve známé anekdotě - napadlo mne, co kdyby v kapkách byla obsažena chemikálie, která způsobí, že při souložích mužský úd zapustí v pochvě kořeny. Nápad mi připadal přijatelně zábavný. Co ale s ním? Kdo je schopen připravit takovou chemikálii? Ve starší české sci-fi by toho byl schopen oblíbený děbelský lékař. Mně připadala vhodnější nějaká božstva. I vytvořil jsem si jakýsi pomyslný Olymp, obydlený po olympském příkladu božstvy, jež jsou nositeli vyhraněných lidských vlastností: marnivosti, chamtivosti, agresivity, pitomosti a fantazie. Z jejich vzájemného konfliktu vyplývá závěr povídky, kdy UFO kropí osudnou chemikálií Petra a Lucii. Povídka, jak se zdá, funguje, k mému úžasu ji nedávno zařadili do antologie české milostné povídky, věřte, že mě to pobavilo. Nicméně čistě technicky je ta povídka chybně sestavená. Začíná příchodem posla do Zahrady vědění a až v osmém odstavci je jakž takž patrné, o čem vlastně půjde, ale opravdu jen jakž takž, a opravdu se to dozvíme až úplně na konci, kde UFO Petra a Lucii pokropí. Povídku, jak si myslím, zachránila čistě jen jazyková stránka, která je na úrovni jakési bravury, takže čtenáři tolik nevdají, že fakticky neví, o čem jde. Z tohoto hlediska je lepší krátká povídka Proč Filemon a Baucis nezůstali spolu navěky. Tam je jasně konstatováno, že Filemon a Baucis se milovali a pak jeden druhému utekl a nechal jako náhradu roboty, kteří v milovacím programu pokračovali až do zániku Země. Třetí povídka byla Jak Lali přišla o zapalovač. I tady byl na samém počátku technický nápad: že čas je blána, která je napnuta mezi budoucností a přítomností; blánu lze promáčknout dopředu nebo dozadu a takto se podívat do minulosti i do budoucnosti. Sám o sobě mi tento nápad nestál a musel jsem ho podpořit druhým: vše, co je dotčeno lidskou prací, v sobě obsahuje čas. Jakmile ona časová blána praskne, vybuchne i čas nashromážděný ve všech civilizačních prostředcích. Nejmeně jsou postiženi primitivové, kteří žijí na úrovni blízké době kamenné. I to je zřejmá chyba: Povídka má mít jen jeden nápad, jednu osu, jeden příběh. Všechny vedlejší motivy je třeba podřítit jednomu ústřednímu. Je velice ošemetné při fabulačním zakolísání ústředního motivu ho

podpořit druhým motivem. To je jako když se hroutí budova a místo abyste zdívo správně postavili, tak použijete podpurný kůl.

Na základě těchto tří povídek Vojta Kantor nicméně usoudil, že jsem asi schopen napsat i další, a pustil se do dobrodružství, na jehož konci byla sbírka Vejce naruby. Název vznikl takřka náhodně, automaticky: Při psaní fejetonu pro reklamní noviny nakladatelství Albatros jsem si vymyslel hodně absurdní název. Psal jsem rychle, intuitivně, bez velkého přemýšlování a teprve při následném čtení jsem si uvědomil, že ten titul je sice absurdní, ale ne tak docela špatný. Jen jedno se mi nepodařilo: Vymyslet si povídku s tématem "vejce naruby". Neměl jsem pro ni nápad. Nedávno jsem potkal jednoho pána. Jeho synci prý pro mne mají hádanku. Co to je: když se to vyhodí, je to žluté, když to dopadne, je to bílé? Odpověď zní: Je to Vejce naruby!

Ke vzniku té sbírky bych rád dodal jednu informaci, již považuji za podstatnou. Vznikala asi dva roky, ale ne tak, že bych dva roky permanentně psal. Vznikla fakticky na dva zátahy, vždycky o dovolené, kdy mne rodina donutila k pobytu ve tehdyhojdní chalupě v Krásné Lípě a tam, abych se vyhnul jinak nevyhnutelně hrozcím chalupářským pracem, psal jsem zběsile od rána do večera. Právě tato rychlost, ba doslova zběsilost, dodala sbírce určitou štiř, kterou jak cítím, nemá má druhá sbírka Čtvrtý den až na věky. Vždycky jsem věřil tomu, že dobrá povídka vzniká naráz, že je to fabulační sprint, při němž si nelze dopřát žádný oddychový čas. Na začátku jsem se zmiňoval o tom, že v praxi je užitečná předběžná neliterární, tedy žurnalistická příprava, pokud člověk při ní vědomě kontroluje svoji práci a snaží se o záměrné zdokonalování. Je to fakticky trénink k výkonu, který je někde v budoucnosti. Ale i s takovým tréninkem není výkon jednoduchá věc. Rozhodně se dobře nepodaří, pokud se mu člověk intenzivně nevěnuje. Kdo píše s přestávkami, třeba v sobotu od dvou do pěti a pak šest dní nic, sotva něčeho kloudného dokáže.

Na počátku každé povídky byl nějaký nápad více méně technického charakteru - v tomto smyslu je celá sbírka Vejce naruby úděsně staromódní. Ale to je zřejmě fáze, kterou nezbytně musí projít každý autor SF. Je však třeba ovládat tento techniciamus v myšlení

a třebaže základem povídky je technický nápad, důraz klást na postavy.

Často se setkáme s elementární chybou: postavy jsou jen neosobní vysvětlovači čehosi, co se děje mimo jejich vůli a zájem. Informují jedna druhou (a čtenáře) o tom, co se odehrává. Ukážu na příkladu mé více méně úspěšné povídky, jak jsem postupoval, abych se této chybě vyhnul.

Základem povídky Bílá hůl ráže 7,62 nebyl ani tak nápad, jak spíš vědecký, či technický fakt: informaci lze přenést kanálem jakékoli kapacity, ovšem přenos mělokapacitním kanálem trvá déle než kanálem s velkou kapacitou. V této souvislosti mne napadlo, že by mimozemšťan mohl infikovat člověka informací o vlastním genetickém kódu, přičemž zrak je informační kanál o velké kapacitě. Zato sluch, ten má kapacitu mnohem nižší.

Kostru příběhu jsem uštrykoval velmi rychle. Jeden půl dramatu byl jednoznačně daný: zlý mimozemšťan. Musel jsem mu postavit protivníka, který by byl proti vizuálnímu působení imunní. V tomto okamžiku jsem se dopustil nehorázného plagiátu a chladnokrevně jsem ukradl základní ideu japonského samurajského filmu o slepé Ojči, který v našich kinech začátkem sedmdesátých let běžel. Proti vetřelci postavím slepého střelce. Jenže z takového rozestavění figur se nerýsovalo žádné opravdové drama. Jistě, vetřelec v první fázi musí zlikvidovat větší nebo menší počet lidí, aby bylo patrné, že hrozba je vážná, ale co potom? Slepý střelec přijde a vetřelce postřílí? To bylo málo. Proto jsem obdařil slepého střelce specifickou vlastností: byl to pacifista, nenáviděl vojáky a zbraně a veškeré střelení. A pak už to šlo jako v románech o Pavlíkovi Morozovi nebo Olegu Koševém. Slepý střelec, tvrdšíjně upnutý k reakčně-buržoasní či buržoasně-reakční doktríně pacifismu, vzdoruje, ale jakmile se osobně setkne s lidským fanatismem a jeho vražednou nenávistí, tak nák nám soudruh pochopí, popadne zbraň a tak nák neohroženě jde padnout za celospolečensky prospěšnou věc.

Dělám si z toho legraci a dělám jsem si jí už v době, kdy jsem povídku psal - mimochodem, její původní název, jak mi zde přítomný Vojta Kantor může potvrdit, zněl *Ťulilium chudá auhum*. Název Bílá hůl ráže 7,62 mě napadl, až když jsem povídku překládal do angličtiny a nevěděl jsem, jak *Ťulilium*

chudá auhum vyjádřit anglicky. Ale schematicismus té povídky fungoval dobře, navzdory všem mým rozpakům.

Plyne z toho, myslím, poučení.

V muzikálu *My fair Lady* je song zpíváný Lízou Doolittlovou, který mohu parafrázovat asi takto: mluvíš o lásce, ale já nechci řeči. Nemluv, ale ukaž!

Nelamte si hlavu, co ten pán měl Líze ukázat, hovoříme o sci-fi. Zásada Nemluv, ukaž, by se měla stát zásadou každého z nás. Sci-fistický nápad, pokud je vyjádřen verbálně, ve vysvětlování a popisech situace, to je prachpusté mluvení. Takto pojatý sotva zapůsobí na čtenáře, dychtivého touhou s někým sdílet nezažitou zkušenost. Nemluvte o tom, že na palubě pásáku je laserové dělo - nechte hrdinu z toho děla vystřelit. Čistě po stránce technické, jak si myslím, jsou v knize Vejce naruby zdařilé dvě povídky, *Omamný nápoj volnosti* a *Struna života*.

V *Omamném nápoji* jsem děj vybudoval na motivu intelektualizovaného zvířete, které se v mezní situaci zachová antiintelektuálně, tedy animálně, přirozeně. I zde celkem automaticky vnikla ona dramatická triáda, trojúhelník postav a vzájemných vztahů. Jedna postava byl intelektualizovaný pes, druhá - to byl jeho pán. Cestovali strojem času do minulosti. Bylo to nutné k tomu, aby se pes setkal s divokou smečkou vlků. Příběh jsem mohl odehrát mezi jimi dvěma, ale větší možnost skýtalo vybudování triády. Přivedl jsem na scénu dalšího cestovatele v čase, závistivého a nenávistného chlapa. Ten fakticky onu minitragédii vyvolá.

Také ve *Struně života* funguje tato triáda, třebaže to není zcela patrné. Na palubě raketoplánu nastane exploze, zachrání se dva kosmonauti. Jeden je ve skafandru a má k dispozici kosmickou koloběžku, jak se tomu zařizování, tuším a doufám, říká či říkalo. Druhý skafandr nemá, ukryl se v přenosném záchraném vaku. Palivo v koloběžce však nestačí pro oba, spojení se záchranci však má muž ve vaku. Jeden na druhém jsou závislí. Tito dva jsou hlavní aktéři povídky. Jejich vzájemné činy by však neměly smysl bez třetí opory dramatu - tou je anonymní hlas ve vysílačce.

Tres faciunt collegium, tři dělají společnost, říkali latiníci. Dělají také drama. Jen mimořádně může být v dramatu méně osob než tři, smí jich ovšem být více. Ne každá

ale nese stejný dramatický náboj. Mimochodem, když jsem to po sobě četl, tak jsem si uvědomil, že jsem dostatečně nezduřaznil, že nestačí dát do povídky jen tři figury. Ty tři figury musí mít vůči sobě nějaké interakce, musí mít antagonistické zájmy a čím jsou protichůdnější, protikladnější, tak je povídka silnější. A další důležitá věc je, aby ty vztahy nebyly jednou provždy dané, aby byla možnost vývoje vztahů. Aby ten třetí mohl ovlivňovat vztah mezi prvním a druhým a po tomto ovlivnění zpětně třeba na varbu druhý a třetí. Věřte mi, že takovéhle mechanické uvažování vám hodně pomůže, když ty povídky budete psát. Zjistíte například, že určitá postava je zbytečná, že vlastně nehraje vůbec žádnou roli, že tam je třeba jenom proto, aby někdo něco řekl a že vás nenapadlo, jak tu myšlenku sdělit, než že někdo přijde a řekne to. Velice časté je, že jsou figury dvě, ale nemají mezi sebou žádné dramatické napětí a v podstatě je to totéž. Já bych nerad urazil Altu Váňovou, ale typický příklad této chyby jsou Bliženci z Gemini, kde vůbec nezáleží na tom, že jsou dva. Kdyby ten mimozemšťánek byl jeden, kdyby to nebyli Bliženci, tak se vůbec nic nestane. Jsou dva jenom proto, aby mezi nimi byly dialogy. A to není dostatečné opodstatnění k tomu, aby tam byly dvě figury. Čili dramatická triáda je prospěšná u kratších povídek, dejme tomu do třiceti stran. U těch delších je zpravidla třeba scénu zabydlit větším počtem postav, ale i zde je třeba preferovat základní trojici. Jako příklad bych rád uvedl Ty ostré bílé zoubky ze sbírky Čtvrtý den až navěky - tato povídka byla původně určena pro Vejce naruby, ale byla moc dlouhá a zbylo z ní tam torzo nazvané Tři pokusy doktora Vítka. Nuže, základní trojici tvoří ředitel ústavu, doktor Vítka a ona pokusná osoba Čenda Vostřák. Čendův otec a Květa Mrázková jsou podpůrné figury. Je nabitelné, že Čendův dvojník Honza hraje fakticky stejnou roli: Třebaže jsou dva, prakticky - z hlediska stavby dramatu - jde o jednu jedinou osobu. Ve Večírku s překvapením je triáda profesor Vysecký - vypravěč - policajt, v Tváři člověka Bevilacqua - kyborg - doktorka, v Jitru pro strašnou radost oba milenci a fízl, ve Čtvrtém dnu až navěky Schwarzenegger, Cankor a Páni času.

Možná že si myslíte, že zbytečně zdůrazně akcentují význam fungování tří figur na

ploše dramatu povídky. Ale podle všech mých zkušeností je to záruka úspěšného zvládnutí motivu. Jakmile si osvojíte zásady "nemluv, ukáž" a "dramatická triáda", přiměje vás to k racionální úvaze o tom, jak ukázat motiv vaší povídky v akci mezi třemi dramatickými póly příběhu. Budete nuceni sama sebe rozčlenit, budete nuceni nahlížet na problém ze tří různých stran. A není náhoda, že plastické vidění je trojrozměrné. Tři pohledy, to je předpoklad plasticity příběhu. Jakmile začnete takto uvažovat, v podstatě automaticky vás to povede k jasnému, konkrétnímu myšlení. V popisech, vysvětlovacích pasážích, autorských komentářích, tam se schová jakákoli myšlenková nejasnost. Neboť režisér Lipaký měl válečné heslo: "Přijde kdo a řekne co." I toto heslo si zapamatujte, i to vám pomůže posouvat kupředu děj ve smyslu dramatickém: Jakmile se dostanete do fabulačních obtíží, položte si otázku "přijde kdo a řekne co". A v povídce by to měla být osoba známá, už představená, čili - nejlépe - jedna z těch, která tvoří dramatickou triádu.

Já teď úplně odbočím. Doufám, že vás tím nezdiagustují. Nedávno jsem viděl americký film, který se jmenuje Učitel. Vůbec to není SF, je to komediální drama, jsou tam prvky humorné i dramatické. Stručně řečeno jde tam o nějakou střední školu, která je v šíleném stavu. Prostě učitelé kašlou na učení a žáci na to taky kašlou. Na celé řadě případů se tam ukazují skandální poměry. Je tam advokátka, která ty poměry vyšetřuje a chce spolupracovat s jedním z učitelů, s hlavním hrdinou. Vše spěje k tomu, že učitel, který se nejdříve nechce angažovat, se angažovat bude. Samozřejmě, že z toho má nepříjemnosti. Vyvrcholí to tím, že dostane výpověď a je zklamán. Jeho čin nemá žádný smysl, všechno jeho hrdinství vede do prázdna. Teď se žáci dovědí, že on je v této situaci. Jsou někde na hřišti a běží do školy. Člověk tam (v kině) sedí a říká si - Ježíšmarjá, teď je to jako špatný ruský film. A opravdu oni utíkají. A teď prostě přijde fabulační myšlení totálních profesionálů, kteří to píšou. Představte si, že oni tam přijdou a jedno oko nezůstane suché. On pláče, všichni pláčou, kino pláče. Všichni říkají - Milovaný učitel, zůstaň nám a dál čel těm lumpům. A teď už čekáte, kdy začnou rozsvěcet a titulky. Načež on řekne - Ne.

A odejde. Teď si řeknete, co bude potom? On jde po chodbě a potká advokátku a ona říká - Kam jdete? A on - Jdu od toho, najdu si jinou práci. A toto je chvíle pro Lipského, který by řekl "a přijde kdo a řekne co". Tedy co se jako stane. V životě by mě nenapadl tento nápad. Ta ženská se svlíkne donaha. A já jsem se zařekl, že si toto musím zapamatovat, že v klíčové situaci, kdy hrozí banalita (jakmile se začne plakat, je to téměř vždycky banalita), se stane něco šíleně neamyslného, co tam vůbec nemá co dělat. Ta ženská se začne svlíkat a on ji začne balit do kabátu. Obecenstvo se směje, tím se setře ten larmoyantní efekt. On tam pak začne nadávat a my pochopíme, že se do té školy vrátí a že to vlastně dopadlo tak, jak by to mělo dopadnout v tom, jak jsem řekl, ruském modelu filmu. Ale tím, že tam dokázali dát tu absurditu, tak tomu dali úplnou faleš na kulečníku. Já vám radím na ten film jít, ne kvůli té ženské, ona stejně není tak pěkná, ale kvůli té fabulační práci. Prostě zkusit dívat se za plátno, zkusit si sami pro sebe

udělat svou analýzu toho, co jste spatřili.

Pravděpodobně jste si všimli, že po celou dobu mého sáhodlouhého výkladu - který se chýlí ke konci na štěstí pro mne i pro vás - téměř nepadla ani zmínka o specifické tvorbě sci-fi, s tou výjimkou, že jsem konstatoval osudnou méněvýznamovost sci-fi pro statisticky významnou část čtoucí populace. Ono totiž to, o čem jsem hovořil, platí fakticky o jakékoli prozatérské tvorbě, ať už mainstreamové nebo scifistické, platí to pro drama milostné i kovbojské, platí to pro dílo humoristické i historické.

Závěrem se chci omluvit, že jsem zadané téma nevyčerpal: hovořil jsem výhradně o povídce, nikoli o románu! Ale příští rok bude taky Parkon a dá-li bůh, sejdem se, ať to bude kdekoli, a tam, budete-li o to stát, vám povím, co si myslím o tvorbě tohoto náročného útvaru, který je mimořádně problematický zejména v oblasti science fiction.

Děkuji vám za pozornost.

M O Z E K

Vydává Sci-fi klub Möbius 2061 Domu kultury ROH v Jihlavě. Povoleno odborem kultury ONV v Jihlavě pod číslem Kult/37077289. Náklad 250 výtisků. Vychází nepravidelně. Odpovědný redaktor: Miroslav Fišer, 588 41 Vyskytná nad Jihlavou 83. Distribuce: Dům kultury ROH, odbor ZUČ, Tolstého 2, 586 01 Jihlava. Toto číslo bylo předáno do tisku 15. 2. 1989. Cena 10,- Kčs.
